

ἂν τις συναρμόσειε τὸ καὶ αἴτιον εἶναι μόνον τὴν Πατέρα, καὶ τούτου χάριν ὁμοούσιον τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ, ὅτι πρόεισι δι' αὐτοῦ, μὴ τοιοῦτό τι σημαίνον τὸ αἴτιον λαμβάνον; Τέταρτον, ἐκεῖνο σημειοῦ, ὅτι αἰωνίως ἀπολύτως καὶ ὑπὲρ αἰτίαν δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα. Εἰ γὰρ αἰωνίως ὁμοούσιον τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ, ἔστι δ' ὁμοούσιον, ὅτι δι' αὐτοῦ, αἰωνίως ἄρα δι' αὐτοῦ, καὶ οὐ κατὰ περιστάσιν, ὡς ληρὲὶ Νεῖλος. Πρὸς τούτοις πᾶσιν ἐκεῖνό σε μὴ διαφύγη, ὁ παρακατιῶν ὁ μακάριος Μάξιμος, καὶ οὗτοι μὲν ταῦτα, φησὶν, ὑπὲρ ὧν ἀδίκως ἐνεκλήθησαν. Ἀκούεις τίνα κρίσιν κατὰ Γραικῶν ἐκφέρει; Ἀδίκως, φησὶν, ὑπὲρ τούτων ἐνεκλήσαν τοὺς Ῥωμαίους οἱ τῆς Κωνσταντινου, καὶ οὐχ ὁ ἅγιος μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἐγκαλέσαντες πεισθέντες τοῖς Ῥωμαίοις. Ὑστερον γὰρ οὐ μικρῇ τὸ σχίσμα τοῦ Θεοῦ Μαξίμου. Λέγουσι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι οὐκ ἄλλο μέχρι τῆς σήμερον, ἢ ὑπερ τότε, οὐδ' ἄλλως τοῦτο ἢ ὡς τότε νοοῦσιν. Ἀδίκως ἄρα ὑπὸ κριτῆ τῷ Θεῷ Μαξίμου καὶ τοῖς τότε καὶ σήμερον ἐγκαλοῦνται παρὰ σοῦ καὶ τῶν σῶν.

Ἔτι δὲ λέγει Νεῖλος τὸ, ἡμῖν, προσκείμενον τῷ ἔξ Υἱοῦ χύσει τοῦ Πνεύματος τὴν δευτέραν σημαίνειν πρόοδον· πρῶτον μὲν ἴστω πολλοῖς τῶν ἁγίων εἰρησθαι χωρὶς τινος περιστάσεως, προσώπου λέγω, ἢ χρόνου, ἢ αἰτίας, καὶ τῶν τοιοῦτων ἐκχεῖσθαι τε καὶ ἐκπορεύεσθαι δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα. Εἰ δὲ καὶ τισι τὸ ἡμῖν πρόκειται, οὐ διότι ἡμῖν ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα πηγάζει, διὰ τοῦτο οὐδὲ προσβάλλει, διὰ τοῦτο καὶ ἡμῖν πηγάζει. Ἄκουε δὲ καὶ Κυρίλλου ἐν τῷ πρὸς βασιλέα Θεοδοσίον λόγῳ· Τῷ ἰδίῳ Λοισκῶν, φησὶ, καταγρῖει Πνεύματι, ὅπερ ἐνέλησι μὲν αὐτὸς ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἄφορος, καὶ ἔξ ἰδίας ἡμῖν ἀναπηγάξει φύσεως. Τὸ δὲ ἐκ τῆς φύσεως πηγάζεσθαι τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἤδη δέδεικται, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν εἰ μὴ τὸ ἐκ τῆς ἐνυποστάτου φύσεως αὐτοῦ πηγάζεσθαι. Εἰ δ' οὕτως, ἐκεῖθεν ἄρα ἔχει καὶ τὸ εἶναι. Ἐξ ὧν εὐδῆλον, εἰ μὴ που ἐκῶν τυφλώτητις, ὅτι ἡμῖν πηγάζει ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ τὰ τοῦ Πνεύματος χαρίσματα, διότι τὸ ἐν ἰδικῇ ὑποστάσει Πνεῦμα φυσικῶς παρ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἔπεται, καθὼς εἴρηται, εἴπερ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὰ τοῦ Πνεύματος εἶναι χαρίσματα, ἅτινα καὶ δευτέραν πρόοδον λέγει Νεῖλος, μὴ ἐκχεῖσθαι, ἢ τοὶ ἐκπορεύεσθαι παρ' ἐκείνου τὸ Πνεῦμα. Τούναντίον δ' ἅπαν, ἐπειδὴ παρ' ἐκείνου ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα, παρ' ἐκείνου χορηγεῖται καὶ τὰ χαρίσματα, καὶ τὸ φυσικῶς ἄρα παρ' ἐκείνου χορηγεῖσθαι αἰωνίως ἐστὶ χορηγεῖσθαι, καὶ οὐ πρὸς τινος, ἢ κατ' αἰτίαν, ὡς οἴεται· ἀλλ' ὡς περ ἂν εἴ τις θεῖα αἰώνιον εἶναι καὶ πρὸ τῆς κτίσεως τὸν ἥλιον, ἦν ἂν καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὰ πάντα τὸ φῶς αὐτοῦ διὰ τῆς ἀκτίως ἀπολύτως, καὶ οὐχ ἡμῖν· ἡμῶν δὲ κτισθέντων λάμψειεν ἂν καὶ ἡμῖν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀληθινοῦ ἡλίου. Πηγάζει μὲν ὁ Υἱὸς αἰωνίως τὸ Πνεῦμα ὡς ἴδιον, τῆς κτίσεως δὲ γενομένης πηγάζει καὶ τῇ κτίσει. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ, ἢ δι' αὐτοῦ ὅν φωτίζει ἡμᾶς τὸ νοερὸν φῶς. Καὶ οὕτω δευτέραν

nam esse solum Patrem, atque ob id Spiritum ejusdem naturæ esse cum Filio, quod prosilit per ipsum, non similem causæ significatum comprehendens? Quartum illud colloca, quod ab æterno absolute, et supra omnem causam per Filium Spiritus est. Nam si ejusdem naturæ est cum Filio Spiritus ab æterno, et est ejusdem naturæ, quod per ipsum est. Ab æterno igitur per ipsum, et non secundum circumstantiam, ut Nilus blateral. Præter hæc omnia illud quoque ne te fugiat, quod orationem prosequens beatus Maximus subdit: *Et hic quidem hæc, ait, de quibus injuste accusati sunt. Audis quam ille fert in Græcos sententiam? Injuste, ait, de his Romanos criminati sunt cives Constantinopolitani; neque sanctus solummodo, sed et ipsi etiam qui criminati fuerant, a Romanis persuasi; nam non multo post divini Maximi schisma exortum est. Aiunt porro Romani ad hunc diem non aliud quam quod tum temporis, neque nunc alio modo quam tum rem ipsam intelligunt. Injuste igitur, divino Maximo iudice, et ab hominibus eo ævi et nunc viventibus, et a te tuisque accensantur.*

16. Quod si Nilus asserat, *Nobis*, adnexum Spiritus effusioni ex Filio secundum progressum indicare: sciat primum a plerisque sanctis pronuntiatum fuisse absque ulla circumstantia, personæ, inquam, temporis, causæ, et similium, effundi et procedere Spiritum per Filium. Quod si apud aliquos illud nobis apponitur, non propterea quod Filius Spiritum nobis scaturire facit, ideo non producit, sed quia producit, ideo nobis scaturire facit. Audisis Cyrillum, in Oratione ad imperatorem Theodosium scribentem: *Proprio deinceps, ait, inungit Spiritu, quem ipse emittit veluti Dei Patria Verbum, et ex sua nobis scaturire facit natura. At ex natura Filii scaturire, ut supra demonstratum est, nihil aliud est nisi ex natura illius in hypostasi scaturire. Id si ita est, inde ergo prorsus habet, quod sit. Quibus luce clarius est, nisi quis volens cæcutiat, nobis emittere Filium Spiritum, et Spiritus munera, quod Spiritus sit in speciali hypostasi naturaliter ex ipso. Neque enim sequitur, ut diximus, si ex Filio Spiritus munera effluunt, quæ et secundum progressum vocitat Nilus, non effundi neque procedere ex ea Spiritum. Imo totum oppositum; cum ex eo Spiritus procedat, ex eo suppeditantur et munera; et naturaliter igitur ab illo suppeditari, ab æterno est suppeditari, et non ad aliquos, aut secundum causam, ut opinatur; sed sicut si quis ab æterno esse, et ante creationem ipsum solem posuerit, esset utique, et antequam creata fuissent omnia lumen ipsius per radiam absolute, et non nobis; nobis vero postmodum creatis, lumen etiam nobis præbisset. Sic et de vero sole ratiocinandum est. Emittere Filius ab æterno Spiritum veluti suum, ubi vero creatio absoluta est, emittit etiam creature. Ex ipso enim existens, aut per ipsum illuminat nos intellectuali*

lumine, et hoc pacto secundum progressum nuncupamus eam, quæ ex Patre dignis illuminatione sit, sive quid creatum, sive increatum, sive eam ipsam, sive quid aliud ex divina essentia promanans, hanc illuminationem quispiam existimaverit. Neque enim in præsentî alieni controversiam construo, ne extra scopum collineam. Verum a sanctis non de istâ operatione sermonem haberi, cum quid simile pronuntiatur, sed de una Trinitatis persona, id quoque præ his quæ diximus, addiscito, quod cum illuminatio hæc toti Triadi communis sit, nunquam dixissent illam ex Patre per Filium effundi, aut pro redi, sed absolute ex divina essentia, aut absolute ex Deo, vel sancta Triade. Et hoc verum esse res theologicas tractans simul et concinens Damascenus edocet: *Posuisti nobis, quam non pudebit, deprecatricem tuam, Christe, Genitricem: hujus intercessionibus propitium nobis trade Spiritum communicativum bonitatis ex Patre per te progredientem. Ex Patre, ait, per te, pronomine de sola divinitate Filii, absque hypostasi desumpto. Et Per te dicens, Nilum res divinas pessimo falsoque pertractare ostendit, qui asserit, Cum Patrem diximus, Filium intelligimus. Nemo enim illud te ad notandam relationem pronuntiat, sed et Spiritum Trinitatis unum, non operationem expressit; bonitas siquidem est operatio, et donum, ejus communicativus Spiritus nunquam fuerit operatio. Esset namque donum communicativum doni, et operatio operationis, quod et animo concipere stultissimum sit. Item propitium, lenem, benevolum, et similia de his qui voluntate pollent, prædicantur. Sed operatio voluntatis expers est; non supplicatur igitur, ut propitia sibi operatio exhibeatur. Namque dementis fuerit, his qui voluntatem non habent, velle, dedere, et potissimum si res theologicas tractat. At hic vir et sanctitate et sapientia præstat. Quod si voluntatis compotem esse operationem opinaris, si ab essentia non differt, una eademque sit cum Paraclito. Et sic erit Paraclitus per Filium: et hoc est, de quo quæritur. Quod si aliud quid est, et increatum, et voluntate munitum, si alia voluntate voluerit, et non ea ipsa qua Trinitas velle dicitur, ea Deus alius et alio increati natura. Diversæ etenim voluntates diversas naturas induunt: si ea ipsa, quomodo aliud? quæ namque una voluntate colligantur, una quoque natura continentur. Quod si non aliud dixeris operationem, sed alium eandem habentem voluntatem, erit quarta hypostasis. Non est prædita ergo voluntate operatio, sed propitium de his qui modis omnibus voluntate præstant, dicitur. Quem ergo sanctus precatur bonitatis communicativum propitium nobis exhiberi, unus ex Triade est, et progreditur, sive procedit ex Patre per Filium, per, præpositione naturalem relationem significantem, ut jam demonstratum est. Hoc quoque Nyssenus manifestius explicat: *Illius, dicens, quod ex causa est, aliud rursus discrimen intelligimus.**

Α μὲν πρόθεον λέγομεν τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γενόμενον τοῖς ἁγίοις φωτισμὸν, εἴτε κτιστὸν τι, ἢ ἀκτιστόν, καὶ εἴτ' αὐτὸ ἢ ἄλλο τῆς θείας οὐσίας οἶεται τις τοῦτον τὸν φωτισμὸν. Οὐ γὰρ πρὸς τὸ πικρὸν διαφέρομαι, ἵνα μὴ ἔξω σκοποῦ βάλλω. "Ὅτι δὲ τοῖς ἁγίοις οὐ περὶ ταύτης τῆς ἐνεργείας ὁ λόγος, ὅταν τι τοιοῦτο λέγεται, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐνὸς τῆς Τριάδος, ἐκεῖνο πρὸς τοῖς λεχθεῖσι κάτεχε, ὅτι ὁ φωτισμὸς οὗτος κοινὸς ὢν τῆς Τριάδος, οὐκ ἂν ἐλέγετο, ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκχεῖσθαι, ἢ προέρχεσθαι, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκ τῆς θείας οὐσίας, ἢ ἀπλῶς ἐκ Θεοῦ, ἢ ἐκ τῆς ἁγίας Τριάδος. "Ὅτι δὲ ταῦτο ἀληθές, θεολογῶν ὁμοῦ καὶ ψάλλων λέγει σοι ὁ ἐκ Δαμασκοῦ. "Ἔθου ἡμῖν ἀκαταίσχυντον πρέσβυν τὴν σὲ τεκοῦσαν, Χριστέ, ταύτης ταῖς ἐντεύξεσιν ἴλεων νέμοις ἡμῖν Πνεῦμα, μεταδοτικὸν ἀγαθότητος ἐκ Πατρὸς διὰ σοῦ προερχόμενον. Ἐκ Πατρὸς, φησὶ, διὰ σοῦ, τῆς ἰαντωνυμίας ἐπὶ μόνῃς τῆς ἀνυποστάτου θεότητος τοῦ Υἱοῦ λαμβανομένης. Διὰ σοῦ δὲ εἰπὼν, ἔδειξε τὸν Νεῖλον τῶν θείων καταψευδόμενον, ὡς ἄρα τὸ δι' Υἱοῦ λέγοιτο, "Ὅτι Πατέρα εἰπόντες, Υἱὸν ἐννοήσαμεν. Οὐδεὶς γὰρ τὸ σοῦ τῶν πρὸς τι λέγει, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα τὸν ἕνα τῆς Τριάδος, οὐ τὴν ἐνέργειαν εἴρηκεν. Ἀγαθότης γὰρ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ χάρις, ἧς τὸ μεταδοτικὸν Πνεῦμα οὐκ ἂν εἴη ἐνέργεια. "Ἔσται γὰρ χάρις μεταδοτικὴ χάριτος, καὶ ἐνέργεια ἐνεργείας, ὅπερ καὶ ἐννοῆσαι ἀνοητότατον. "Ἔτι τὸ ἴλεων, καὶ εὐμενές, καὶ τὸ εὖνοον, καὶ ὅσα τοιαῦτα τῶν ἐχόντων θέλησιν κατηγορεῖται. Ἐὶ δὲ ἐνέργεια οὐκ ἔχει θέλησιν. Οὐκ εὐχεται ἄρα ἴλεων αὐτῷ τὴν ἐνέργειαν νέμεσθαι. Μωροῦ γὰρ τὸ τοῖς μὴ ἔχουσι βούλησιν τὸ βούλεσθαι ἀπονέμειν, καὶ τὰῦτα θεολογοῦντο. Ὁ δὲ καὶ ἅγιος καὶ σοφός. Εἰ δὲ ἔχειν βούλησιν τὴν ἐνέργειαν πιστεύης, εἰ μὲν μὴ διαφέρει τῆς οὐσίας, τῷ αὐτῷ λοιπὸν ἔστω τῷ Παρακλήτῳ. Καὶ ἔσται ὁ Παράκλητος ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ· καὶ ταῦτό ἐστι τὸ ζητούμενον. Εἰ δ' ἄλλο καὶ ἀκτιστόν, καὶ ἔχον τὸ βούλεσθαι, εἰ μὲν ἄλλη θελήσει θέλει, καὶ οὐ τῇ αὐτῇ, ἢ ἡ Τριάς; θέλειν λέγεται, ἰσοῦ θεός ἄλλος, καὶ φύσις ἄλλη ἀκτίστου. Τὰ γὰρ διάφορα θελήματα διάφορους φύσεις συνιστάσιν. Εἰ δὲ τῇ αὐτῇ, πῶς ἄλλο; τὰ γὰρ ἐνὶ θελήματι συσφιγγόμενα μιᾷ φύσει συνέχεται. Εἰ δ' οὐκ ἄλλο λέγοις, ἀλλ' ἄλλον τὴν αὐτὴν ἔχουσαν θέλησιν τὴν ἐνέργειαν, ἔσται τετάρτη ὑπόστασις. Οὐκ ἄρα ἔχει θέλησιν ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ τὸ ἴλεων ἐπὶ τῶν ἐχόντων θέλησιν πάντως. "Ὁ ἐπεύχεται ἄρα μεταδοτικὸν ἀγαθότητος, Πνεῦμα ἴλεων ἡμῖν διδοσθαι, ὁ εἷς τῆς Τριάδος ἐστὶ, πρόβειν, ἤτοι ἐκπορεύεται ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, τῆς διὰ προθέσεως τὴν φυσικὴν σχέσιν σημαίνουσης, ὡς ἤδη δέδεικται. Καὶ ὁ Νύσσης τοῦτο σαφέστερον ποιεῖ, Τοῦ δὲ ἐκ τῆς αἰτίας διττος ἄλλη, λέγων, πάλιν διαφορὰν ἐννοοῦμεν. Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. Μακαρίζω σοῦ τὴν φωνὴν, ἅγιε, ὅτι τὰ πρόσωπα διακρίνων ἐδίδας σαφῶς τὸν μὴ τὸ αἰτιατὸν ὑποδιακρίνοντα ζωσθὲν παρεισάγειν, καὶ ὅτι οὐ τοῖς συνήθεσιν ἐχρήσασθαι ῥήμασιν, ἵνα μὴ λέγοιαν, ὡς Διὰ τοῦτό δὲ Υἱοῦ τὸ

Πνεῦμα, ὅτι Πατέρη εἰπόντες Υἱὸν ἔνα ἐννοήσαμεν. Πῶς δὲ καὶ ἄλλην ἀλιθῶς ταύτην νοήσαμεν, εἰ μὴ τῷ πράγματι δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα; Ἡ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἢ οὐ διαφέρει τῇ ὑποστάσει τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ οὐδὲ ὑμεῖς λέγετε, ἢ τῷ τρόπῳ μόνῳ τῆς ὑπάρξεως διαφέρει. Εἰ δὲ τοῦτο βούλεται, τί τὸ σαφέστατον τοῦτ' αὐτ' ἀφεῖς ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον ἀνάξει τὸν λόγον, Τὸ μὲν, λέγων, προσεχῶς, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς;

concipiemus, si re ipsa per Filium Spiritus non postasi Filii, quod nec vos equidem dicitis, aut clarissimum præteritus, ad sublimiora orationem conferas, Hoc quidem, dicens, continue, hoc vero per illud quod continue est.

εἴ. Εἰ δὲ ἐντιμωρῶσαι Νεῖκος, ὡς ἄλλην εἰπὼν διαφορὰν, οὐ τὴν κατ' αἰτίαν λέγει, ταύτην γὰρ ἤδη εἴρηκε, λέγοντες, ὅτι ἄλλο καὶ ἄλλο ζῷον λέγομεν ἔπκον καὶ κίνα, μὴ διαφέροντα τῷ γένει, ἀλλὰ τῷ εἶδει. Ἄλλαν ἔρα καὶ ἄλλην διαφορὰν οὐ τῷ γένει, ἀλλὰ τῷ εἶδει διαφέροντα λέγει, τὸ ἐξ αἰτίας καὶ ταύτην σημαίνουσιν. Καὶ τίθεται μὲν τὸ αἰτιατὸν ὡς γένος, εἰ δὲ βούλει, ὡς εἶδος, ὑποδιακρίσει δὲ, ὡς εἰς τὰ εἶδη, ἢ τῷ ἀριθμῷ διαφέροντα· ὅτι τὸ μὲν ἐκ τοῦ πρώτου προσεχῶς, τὸ δὲ ἐκ τοῦ πρώτου διὰ τοῦ προσεχῶς. Εἰ γοῦν τὰ ὑποδιακρίσθηνα πάντα τῶν ἄνω σώζει τοῖς λόγοις καὶ τὰ ὀνόματα, πῶς οὐ ἄλλην διαφορὰν, οὐ τὴν κατ' αἰτίαν νοεῖς; Εἰ δὲ λέγεις, ὡς οὐκ ἔστιν ἐκεῖ γένη καὶ εἶδη, ἀλλ' ἢ διαίρεσις ὡς ἐπὶ τούτων. Πῶς δὲ ὅλως τὰ ὑποδιακρίσθηνα ἐκπέφυγε τὴν κατὰ τὸ αἰτίαν καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν; μὴ τὸ εἶναι προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, οὐ τὴν αἰτίαν σημαίνει; Ἄλλην οὖν εἶπε διαφορὰν, τὸ κατ' αἰτίαν, καὶ ταύτην σημαίνουσιν. Τοῦτο γὰρ βούλεται τὸ ἐκ τοῦ πρώτου. Προσέθηκε δὲ ὡσπερ εἰδωτοῦν τὸ προσεχῶς, καὶ τὸ διὰ τοῦ προσεχῶς, καὶ σημαίνουσιν τῆς ἐκ τὴν αἰτίαν ταύτην σημαίνει ἢ διὰ, ἕ.α. μεσιτεύσει ὁ Υἱὸς μεσιτεία προποῦση θεόθεν. Ἄλλως γὰρ ἔσται δι' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα ὡς διὰ σωλήνος κατὰ τὸν ἐν ὑπουργίᾳ τρόπον, ὅπερ ἀσεβέστατον, καὶ οὐ διοίσει τὸ προσεχῶς τοῦ διὰ τοῦ προσεχῶς τῷ διακρίνειν, τῶν διακριτικῶν δὲ εἶναι ταῦτα ὁ ἅγιος βούλεται. Τούτοις γὰρ διακρίνει τὰς τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ὑποστάσεις. Τὸ κατ' αἰτίαν ἔρα σημαίνει τὸ διὰ τοῦ προσεχῶς. Οὐ γὰρ ἔστιν εὐραῖν τι τῶν διακριτικῶν, ὅπερ τὸν κατ' αἰτίαν καὶ θέσει καὶ στέρησει πέφυγε λόγον. Καὶ τοῦτο σαφέστατον ὁ αὐτὸς ποιεῖ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς ἑξῆς ὀνομάτων, Τὸ Πνεῦμα, λέγων, τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ ἀκτιστόν συναπεόμενον, πάλιν ἀπ' αὐτοῦ τῷ μὴ Πατρὶ εἶναι καθάπερ ἐκεῖνος διαχωρίζεται. Τῆς δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν κατὰ τὸ ἀκτιστόν συναφείας, καὶ τῷ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ἄλλων ἔχειν, ἀφίσταται πάλιν τῷ ἰδιότητι, ἐν τῷ μήτε μοτογενῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ πεφηνεῖναι. Πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ μοτογενῶς ὑποστάσεως, ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα πρὸς ταύτην ἔχειν νομισθῆ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφηνεῖναι ἐν τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀναλλοιώτῳ διακρίνεται τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως. Ἄ τῆς

A Hoc enim continue est ex primo, hoc per illud, quod continue est ex primo. O propter hanc vocem tuam, saucio terque quaterque felix, quod personas distinguens manifesto ostendisti cum qui non subdividit, quod ex causa est, duas tantum introducere personas, et quod non sueta usurpasti vocabula, ne dicerent : Propterea per Filium Spiritus est, quod cum dixerimus Patrem, Filium una intelleximus. Quoniam vero pacto et aliam differentiam vere esset? Ut enim est a Patre, aut non differt ab hunc modo tantummodo existentiae differt. Et si id est, conferas, Hoc quidem, dicens, continue, hoc vero

17. Quodsi Nilus objiciat, aliam cum dixisset differentiam, non eam quae ex causa est, insinuas- se, eam enim jam dixerat; respondebimus nos, aliud et aliud animal dicimus equum et canem, quae non genere, sed specie differunt. Aliam igitur et aliam differentiam non genere, sed specie differentem tradit, causam quoque et ipsam notantem. Et ponit quidem ex causa esse ut genus, et si velis etiam ut speciem. Subdividit vero in species, quae numero differunt; quod hoc sit ex primo continue, aliud per aliud quod continue est ex primo. Itaque si ea quae subdividuntur omnia superiorum et rationes et nomina conservant, quomodo tu aliam differentiam extra eam, quae ex causa est, comminisceris? Quodsi addas ibi non esse genera, neque species, sed differentiam uti de hisdem poni. At quomodo prorsus subdivisa differentiam, quae ex causa et effectu oritur, effugere? Annon esse continue ex primo, causam significat? Aliam igitur differentiam edicto, quae causam et ipsa notet. Id etenim sibi vult illud ex primo. Addidit vero tantquam in species reducens, continue, et, per illud quod continue. Et cum ex causam indicat, eam quoque per indicabit, ut medius sit Filius medio Deitati conveniente. Alias enim erit per illum Spiritus tanquam per canale, modo, qui in ministeriis agnoscitur, quod implissimum fuerit. Neque illud, quod continue est, et illud, quod ex eo quod continue est, ad distinctionem importantiam conduceret. At discernentia haec esse sanctus voluit. His enim ille discernit Filii et Spiritus hypostases. Causam itaque infert per illud, quod continue. Neque enim aliud invenietur discernens, quod causae et positione, et privatione rationem effugiat. Idque apertius explicat prima adversus Eunomiam oratione : Spiritus Patri secundum increatum conjunctus, rursus ab eodem, quod Paternum est, quemadmodum et ille separatur. Ad Filium vero secundum increatum conjunctione, et cum causam existentiae ex rerum omnium Deo habeat, rursus proprietate se jungitur, quod non ut Unigenitus ex Patre substitit, et quod per ipsum Filium apparuit. Rursus vero cum creatio per Unigenitum substitisset, ne communionem aliquam cum eo Spiritus habere existimaretur, quod per Filium appareat, in constanti, atque immutabili et bonitatis, quae alterius

sit, minime indigente, discernitur Spiritus a creatura. Quam sapientiam | sancte. Euge theologum | Quis sermonis perspicuitatem et extra omnem homonymiam non admirabitur? Sejungitur, ait, a Filio Spiritus proprietate, quod non Unigenitus ex Patre substitit, et quod per ipsum Filium appareat. Et cum proprium sit Spiritus per Filium comparero, veluti et non uti Unigenitum ex Patre esse, quam ratione secundo progressu, qui communis est, et tempore contigit, per Filium apparere Spiritus diceretur? Vel qua ratione per Filium dicitur, quod cum dixerimus Patrem, Filium quoque mente conceptionis? Proprietas etenim non immutatur. Quod si quis productorem compellaverit, primum omnia sophisma recidere nec ipso pernegas. Quo pacto igitur tantum audes, ut proprietatem illam per Filium Spiritui deneges, si illa ut proprio ab eo disjungitur? Viden' impia Nilum loqui cum similia scribiti?

18. Sed attento animo, quod sequitur, perpende: Per quem Spiritus, per quem et creatura. Creatusne ergo Spiritus? Non est, Sanctus inquit. Quid interesse censes? Num quod per in creaturis causam significat, Filius accipit a Patre quod causa sit, in Spiritu vero non item? Non propterea, ait. Quid igitur? Quod Spiritus, ait, constans atque immutabilis, creatura inconstans atque mutabilis. Et causa est, quod Spiritus naturaliter per Filium, creatura vero per modum creationis. Proptereaque quemadmodum rarius, quod enim abstinuit tale est, ex Filio creaturam subsistere, ut frequentius nostris est, magisque in usu, quod dicitur, per Filium creari; pari modo et ex Filio Spiritum esse rarius, per Filium vero usitatus, per nos ad primam remittente causam, et causam esse Filium quoque non denegante. Ideo cum Eunomius diceret, ex solo Filio per modum creationis Spiritum, ad illud solum orationem dirigens divinarum arcanorum interpret, non absolute negavit esse ex Filio, licet eo et brevissime et planissime responsionem absolvisset, sed quod ille ad unum principium omnia non referret, ægre tulit: Et quidquid a Filio factum dicitur, in primam causam referri dixit; ut et duo principia vitaret, et ex Filio esse Spiritum non denegaret. Hinc et illi: Quare non et Spiritus Filius? obviam obstitens idem ipse, non respondit, quod nullo modo esset ex Filio, sed non quod non esset, inquit, ex Deo per Filium. Vides ut confirmavit ex Filio Spiritum esse? Sed ne Trinitas reputaretur multitudo innumera, filios ex filiis, ut in hominibus fieri amat, habere in suspicionem veniens. Ille vero novit ex Filio esse Spiritum, non modo generationis, neque creationis, sed processionis ex sacris eloquiis illud conjectans, quæ imaginem Filii Spiritum, et verbum vocant. Hoc et in aliis perita ac scita divisione demonstrat: Quod ex aliquo est, dicens, est ex eo per modum aut creationis, aut generationis, aut naturæ; quemadmodum operatio nostra ex nobis, vel splendor solis ex

A σοφίας σου | ἅγιοι. Παθὰ τῆς θεολογίας | Τίς οὐ θαυμάσει τὸ σαφές τοῦ λόγου, καὶ πάσης ὁμωνυμίας ἐκτός; Ἀφίσταται, φησὶ, τῷ ἰδιάζοντι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἐν τῷ μήτε μονογενὲς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι. Ἰδίου δὲ ὄντος τοῦ Πνεύματος τὸ δι' Υἱοῦ πεφηνέναι, ὡς περ καὶ τὸ μὴ μονογενὲς ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι, πῶς ἂν κατὰ τὴν δευτέραν πρόθεσιν κοινῆς οὐσης καὶ ἐν χρόνῳ δι' Υἱοῦ πεφηνέναι τὸ Πνεῦμα λέγοιτο; Ἢ πῶς ἂν διὰ τοῦ Υἱοῦ λέγοιτο, διότι Πατέρα εἰπόντες, Υἱὸν ἐνοήσαμεν; Ἢ γὰρ ἰδιάζον οὐ μεταπίπτει. Εἰ δὲ τις προθολία καλέσει τὸ πρῶτον, μεταπίπτειν σοι τὸ σόφισμα καὶ αὐτὴς ἔμολογεῖς. Πῶς οὖν ὅλως τολμήσῃ μὴ ἰδιάζον λέγειν τοῦ Πνεύματος τὸ δι' Υἱοῦ, εἴπερ τοῦτο ὡς ἴδιον ἀφίσταται αὐτοῦ; Ὁρᾷς, ὅτι ἀσεβεῖ Νεῖλος ταῦτα γράφων;

ιη. Ἀλλὰ πρόσχες καὶ τὸ ἐχόμενον· Δι' οὗ τὸ Πνεῦμα, δι' οὗ καὶ ἡ κτίσις. Κτιστὸν ἄρα τὸ Πνεῦμα; Οὐ, φησὶν, ὁ ἅγιος. Τί δὲ διαφέρει; Ἄρα δεῖ ἢ διὰ ἐπὶ τῆς κτίσεως αἰτιον σημαίνει τὸν Υἱὸν λαβόντα πρὸς τοῦ Πατρὸς τὸ αἰτιον εἶναι, ἐπὶ δὲ τοῦ Πνεύματος οὐ τοῦτο; Οὐ διὰ τοῦτο, φησὶν. Τί ἄρα; Ὅτι, φησὶ, τὸ Πνεῦμα ἀτρέπτον καὶ ἀναλλοιωτον, ἢ δὲ κτίσις τρεπτὴ καὶ ἀλλοιωτὴ. Τοῦ δὲ ἐστὶν αἰτιον, ὅτι τὸ Πνεῦμα φυτικῶς δι' Υἱοῦ, ἢ δὲ κτίσις δημιουργικῶς. Διὰ τοῦτο καὶ ὡς περ σπανιώτερον, τὸ γὰρ καταχρηστικώτερον τοιοῦτον, τὸ ἐξ Υἱοῦ ὑφίσταται τὴν κτίσιν, συνεχέστερον δὲ ἅμα καὶ συνηθέστερον τοῖς ἡμετέροις ὡς κυριώτερον λεγόμενον τὸ δι' Υἱοῦ κακτῆσθαι· οὕτω καὶ τὸ ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι σπανιώτερον, συνηθέστερον δὲ τὸ δι' Υἱοῦ, τῆς διὰ πρὸς τὴν πρώτην ἡμᾶς ἀναπεμπούσης αἰτίας, καὶ τοῦ αἰτιον εἶναι τὸν Υἱὸν μὴ ἀποστερούσης. Διὰ τοῦτο καὶ ἑὸν νόμου λέγοντος, ὡς ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ δημιουργικῶς τὸ Πνεῦμα, πρὸς τὸ ἐκ μόνου ἀποδείξων τὴν λόγον ὁ θεοφάντωρ οὐκ ἔρησεν, ὅλως εἶναι ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ τι τοῦτο καὶ βραχύτατον, καὶ σαφέστατον ἦν ἂν πρὸς ἀπάντησιν. Ἀλλὰ τὸ μὴ μιᾶς αὐτὸν ἐξάπτειν ἀρχῆς τὰ πάντα ἐδυσχέρανε, καὶ πᾶν τὸ διὰ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχειν βούλεται· ἵνα καὶ τὴν διαρχίαν φύγη, καὶ ἐξ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀρνησηται. Ὅθεν καὶ πρὸς τὸ, Διὰ τὴν καὶ τὸ Πνεῦμα Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ; ἀντιφερόμενος ὁ αὐτὸς, οὐκ εἶπε διὰ τὸ μὴ κατ' οὐδένα τρόπον εἶναι ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι, φησὶν, ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ. Ὁρᾷς ὡς ἐπεθεβαίωσε τὸ ἐξ Υἱοῦ εἶναι; Ἀλλ' ἵνα ἡ Τριάς μὴ νομισθῇ πλῆθος ἀπειρον, νισὺς ἐξ υἱῶν ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις ἔχειν ὑποπτυσθεῖσα. Οὕτως οἶδεν ἀληθῶς ἐξ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, οὐ γεννητῶς οὐ δημιουργικῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς, ἐκ τῶν λογίων τοῦτο νοήσας, ἅπερ εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ ῥημά φασι. Τοῦτο καὶ ἐν ἄλλοις τῇ διαιρητικῇ ἐπιστήμῃ ἀποδείκνυσι, τὸ ἐκ τινος, λέγων, ἢ δημιουργικῶς, ἢ γεννητικῶς, ἢ φυσικῶς εἶναι ἐξ

αὐτοῦ ὡς ἡ ἐνεργεῖα ἡμῶν ἐξ ἡμῶν, ἢ ὡς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἡλίου ἐξ αὐτοῦ. Ἐξ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα, ἦτοι δι' Υἱοῦ, ἀλλ' οὐ δημιουργικῶς. Τῷ ἀφάρτῳ γὰρ καὶ ἀναλλοιώτῳ τῶν δημιουργημάτων διενήνοχεν ἄλλ' οὐδὲ γεννητικῶς, οὐ γὰρ υἱὸς τοῦ Υἱοῦ. Φυσικῶς ἄρα ἐξ αὐτοῦ, ἢ δι' αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο ρητῶς πολλοῖς τῶν ἁγίων οἰδᾶς λεγόμενον. Δι' αὐτοῦ ἄρα, ὡς ἀπαύγασμα ἐκ τοῦ ἡλίου.

19. Σὺ δὲ μοι σημειοῦ, καὶ κάτεχε ἀσφαλῶς, ποσαχῶς τὸ ἐκ τίνος. Καιρίαν γὰρ ἐνταῦθεν τὴν πληγὴν κατ' ἀμφοῖν τῶν αἱρέσεων ἐπιφέρει Ἰβραϊκῶς τὸ μὲν εἶναι τὸ φυσικῶς ἐκ τίνος εἶναι ἐξ αὐτοῦ ἐστὶν οὐ γεννητικῶς, ἀλλ' ἄλλῳ τρόπῳ ὑπάρξεως· τὸ δὲ εἶναι τῆς ἐνεργείας ἐκ τῆς θέλας λεγομένης οὐσίας, καὶ οὕτε γεννητικῶς, οὐ γὰρ Υἱός, οὕτε φυσικῶς, οὐ γὰρ Πνεῦμα ἦδη δημιουργικῶς. Ἄρα εἰ ἄλλο τῆς οὐσίας ἐστὶν ἡ ἐνεργεῖα, ἢ οὐκ ἄλλῳ; οὐδ' ἀρκούντως ἀπέδωκε, ποσαχῶς ἐπὶ τοῖς θεοῖς τὸ ἐκ τίνος ὁ οὐρανοφάντωρ Παύλος. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν ἄλλου χειροῦ. Νυνὶ δὲ τὴν πρώτον θεωρῶμεν. Εἰ γοῦν καὶ τὰ περὶ τὴν τάξιν μὴ θελήσῃ τις ἀσεβεῖν, καὶ τοῖς τῶν ἁγίων λόγους μὴ ἀθετεῖν, οἵτινες Πνεῦμα ἀληθείας φησὺντες, καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ, καὶ εἶναι ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει, ἴδιον εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐγνωσαν τοῦ Υἱοῦ, ὡς περὶ καὶ τοῦ Πατρὸς, ὁμολογεῖν δεῖ καὶ ἐξ αὐτοῦ, ἢ δι' αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι, ὡς περὶ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς. Εἰ δὲ τὸ τοῦ Νύσσης παράγει, *Τούτου γὰρ ἕνεκεν, λέγοντος, Πνεῦμα στόματος εἶρηκεν ὁ Δαβὶδ, ἵνα τὴν ἐκπορευτικὴν ιδιότητα τῷ Πατρὶ μόνῳ προσοῦσαν πιστώσῃται· ἀλλὰ πρώτον μὲν ἀδικον τοῖς πλείστοις τῶν ῥητῶν καὶ σαφεστέραις μὴ ἀκολουθεῖν· ἔπειτα δὲ καὶ μωρὸν μὴ συνίεναι, κἄν γοῦν ἐξ ὧν ἐν ἄλλοις ἐθεολόγησεν ὁ αὐτὸς, εἶ διέφθαρται τὸ ῥητόν. Τῷ περὶ γὰρ μόνῳ λέγον τὸ ἐκ τοῦ ν παρατραπὲν ἐδέξατο. Τοῦτο δὲ δῆλον εἶναι τὴν ἐκπορευτικὴν ιδιότητα οὐδεὶς τῶν ἁγίων τῷ Πατρὶ προσνέμων εὐρηται, τῷ δὲ Πνεύματι πλείσται. Τὸ γὰρ ἐκπορεύεσθαι ῥῆμα οὐκ ὄν ὡς τὸ προβάλλον, καὶ τὸ προελάλλομαι, ἵνα ἐνεργητικῶς λεγόμενον καὶ παθητικῶς, ἐκείνως μὲν τῷ Πατρὶ, οὕτως δὲ προσήκει τῷ Πνεύματι, ὅπως ἂν προφέρηται τοῦ Πνεύματος μόνον ἴδιον. Τὸ δὲ ἐκπορευτικῶς καὶ ἐκπορευτικῶς ἐκ τοῦ αὐτοῦ μόνῳ λεγομένου ῥήματος καὶ τῷ Πνεύματι μόνον προσήκοντος παρήχθη. Διέφθαρται ἄρα τοῖς Ἰβραϊκῶς τὸ χωρίον. Ἔτι, εἰ τῷ Πατρὶ μόνῳ εἶρηκε, μάταιος ὁ λόγος αὐτῷ. Ἄλλ' οὐ μάταιος. Σοφὸς γὰρ εἶπερ τις ὁ Νυσσαεύς, καὶ ἅγιος. Οὐ τῷ Πατρὶ ἄρα, ἀλλὰ τῷ Πνεύματι. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ λόγος αὐτῷ προσχωρεῖ, καὶ τοῖς αὐτοῦ αὐτὸς οὐκ ἀντιλέγει. Τοῦτο δ' εὐκρινὲς γένοιτ' ἂν, εἰ θῶμεν εἰρησθαι τῷ Δαβὶδ· *Καὶ λόγος στόματος*. Πάλιν γὰρ ἡ ἐκπορευτικὴ ιδιότης τὸ ἐξ οὗ τούτῳ τῷ λόγῳ δηλοῦσα πρῶτην ἂν μόνῳ τῷ Πατρὶ. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐστὶ δὲ καὶ ὁ Λόγος λόγος στόματος, ἦτοι ἐκπορευόμενος ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, δύο γινόμενων τῶν προβλημάτων, εἰς μόνος ἐστὶ πάλιν ὁ προβλεψὺς, καὶ αὐτῷ μόνῳ προσέεται ἡ ἐκπορευτικὴ ιδιότης. Μάταιος ἄρα ὁ λόγος τῷ Νυσ-*

sole. Ex Filio autem Spiritus aut per Filium, sed non modo creationis, incorruptibili enim atque immutabili a creaturis discernitur: sed neque generationis, neque enim est Filius Filii, naturæ ergo ex ipsa, vel per ipsum; idque expresse a plerisque sanctis Patribus pronuntiatum nosti. Per ipsum igitur, quemadmodum splendor a sole.

19. Tu porro notato, tenetque indubie, quot modis dicatur, quod ex aliquo est. Id namque adversus utramque hæresim Græcis vulnus impingit lethale. Primum, naturaliter ex aliquo esse, ex illo est non generationis, sed alio quopiam existentie modo; alterum operationis ex divina essentia, et non modo generationis, neque enim est Filius, neque naturæ, cum non sit Spiritus, neque creativus. Ergo si aliud est ab operatione essentia, aut non recte, aut sufficienter tradidit, quot modis in rebus divinis ex aliquo esse dicatur, arcanorum celestium mysta Basilus. Sed hoc servetur alio tempore. Nunc primum consideremus. Si itaque circa ea quæ ordinis sunt, impius esse non vis, sanctorumque dicta irrita infectaque declarare, qui Spiritum veritatis audientes, et Spiritum Filii, et ex Filio accipere, proprium esse Filii Spiritum decoverunt, quemadmodum et Patris, satendum prorsus est, et ex ipso, et per ipsum procedere, uti ex Patre. Quod si Nysseni dictam afferas, *Hujus enim gratia, dicentis, Spiritum oris, dixit David, ut proprietatem procedendi faciendi soli Patri inhærentem constabiliret: anto omnia nimis æquum fuerit, majorem partem testimoniorum, eorumque dilucidiorum negligere. Deinceps stultum est, non percipere saltem ex aliis ejusdem Patris theologicis dictis, dictum hoc esse corruptum. Siquidem dum legitur per, r ex n immutatum irrepsit, et nomen Spiritus τὸν Pater occupavit, minima inversione. Idque manifestum est, quod nullus ex Patribus processionis proprietatem Patri attribuens reperiat, at Spiritui plurimè. Namque verbum hoc ἐκπορεύεσθαι, *procedere*, cum non æque se habeat veluti et produco et producor, ut active et passive pronuntiatum, illo quidem modo Patri, hoc vero Spiritui adaptetur, pronuntiatum, ita ut Spiritus tantum proprietatem exprimat. Doctores etiam illa ἐκπορευτικῶς, et ἐκπορευτικῶς, *per modum processionis*. Ex eodem uno modo verbo pronuntiato, et quod ad solum Spiritum pertinet, deducta sunt. Depravatus itaque locus est a Græcis. Ad hæc. Si, soli Patri, dixisset, frustra sermonem habuisset, at non frustra habuit, tum enim sapientia, tum sanctitate si quis alius Nyssenus præpollot. Non Patri ergo, sed Spiritui scripsit. Sic enim et oratio recte procedit, et sibi ipsi non contradicit. Idque dilucidius fiet, si ponamus Davidem dixisse: *Et verbum oris*. Hærsus enim procedendi faciendi proprietates, ex quo nomen hoc sermone indicata soli Patri inhæreret. Etenim si ex Deo et Patre procedit Spiritus sanctus, est*

vero et Verbum verbum oris, sive procedens ex Deo et Patre, cum duo conspicerentur producta, unus tantum rursus erit productor, et illi soli adhærebit proprietas ex se procedere faciendi. Frustra ergo est Nyssenius cum scribit: *Propterea Davidem non dixisse verbum oris, ut proprietatem ex se procedere faciendi soli Patri constabiliret. Licet enim et verbum oris dicas, iterum solum Patris facultas alios procedere faciendi, sive producendi inhereret. Produci vero non esset solius Spiritus sancti. Namque, qui verbum oris dicit, unum productorem, sed duo esse producta indicat, quod David destruens, ut opinatur Nyssenius, non dixit, Verbum oris, ut procedendi proprietatem Spiritui soli inhererentem confirmaret. Quapropter paulo infra rem aperitius declarans, quod a malitia sophistis reflectatur, adducit: Ut per Verbum, tanquam intellectus Dei et Patris nulli passioni obnoxiam et inenarrabilem Filii generationem acceptaremus, per illud vero quod dixit Spiritum oris sanctificantem, et naturalem facultatem, et vivificantem Spiritus hypostasis intelligeremus, procedendi proprietatis nomine scilicet prenotatam. Videntur proprietatem procedendi illis, atque depravas?*

20. Attamen ego et ex hac ipsa pericope etiam ex Filio Spiritum esse comprehendendo. Nam Dei Filius in sacris Literis os Patris nuncupatur. Quod igitur ex ore Dei procedit, fieri nequit, ut denegetur, a Filio procedere. Qui enim ex his, quæ ipse adversus Eunomium scripsit in Antirrheticis sancti, imo Ecclesiæ opinionem animadvertere non possunt, ubi hæc tradit? *Quo modo præintelligitur hypostasis Patris hypostasi Filii ratione causæ, eodem nec alio de Spiritu philosophandum est, in solo ordine secundum nempe causam et effectum differt. Ut enim conjungitur Patri Filius, et ex eo habens, quod sit, secundum existentiam posterior non est, ita rursus, et Unigenito conjungitur Spiritus sanctus cogitatione sola secundum causæ rationem, præintelecto Spiritus existentia. Videntur, cogitatione sola, quæ tamen ex causa est, Filium præintelligi Spiritui? Considerastine etiam ex hoc dicto rationem Nili, sive opinionem, sive potius impietatem nullam esse? Causæ ratione, ait, præintelligitur Unigenitus Spiritui, quam ille habet erga Patrem, non erga Spiritum. Quapropter si productorem vocaveris Patrem, præintelligetur Spiritus Unigenito ratione causæ, quam habet ad productorem. Hic contendit, vere nullis relationibus, et nominum ordine quodam mysterium Trinitatis constitui, menteque erga veritatem exæccatus, non percipit sanctum, Quo pacto, dicere, præintelligitur hypostasis Patris hypostasi Filii, eodem et de Spiritu philosophandum est. Non dixit Pater Filio, ne pravæ Nili opinioni locus daretur, sed hypostasis hypostasi. Tum seipsum declarans, subdit: Ita inherere Spiritum Unigenito, sicuti Unigenitus Patri. Et oratio illius ab ipso principio procedit, ut vides, non de nuda nominum,*

σας· "Οτι διὰ τοῦτο οὐκ εἴρηκε λόγον στόματος, ἵνα τὴν ἐκπορευτικὴν ιδιότητα τῷ Πατρὶ μόνῳ πιστώσῃται. Εἰ γὰρ καὶ λόγον στόματος εἴποις, πάλιν μόνον τῷ Πατρὶ ἡ ἐκπορευτικὴ δύναμις, ἦτοι τὸ προβάλλειν προσίσταται. Τὸ δὲ προβάλλεσθαι οὐκ ἔσται μόνῳ τῷ Πνεύματι. Ὁ γὰρ λόγον στόματος λέγων, ἕνα μὲν προβολέα, δύο δὲ προβλήματα λέγει, ὅπερ ἀναίρων ὁ Δαυὶδ κατὰ τὴν Νουσηλὸν οὐκ εἴρηκε, Λόγον στόματος, ἵνα τὴν ἐκπορευτικὴν ιδιότητα τῷ Πνεύματι μόνῳ προσοῦσαν πιστώσῃται. Διόπερ καὶ παρακατιῶν ὡς περ διασαφηνίζων ἐπάγει τὸ σιωπώμενον παρὰ τοῖς σοφισταῖς τῆς κακίας, "Ἰνα διὰ μὲν τοῦ Λόγου εἰπεῖν τὴν ὡς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀπαθεστάτην καὶ ἀρήρητον τοῦ Υἱοῦ παραθεξώμεθα γέννησιν, διὰ δὲ τοῦ εἰρηκεῖν Πνεῦμα στόματος τὴν ἀγιαστικὴν καὶ οὐσιώδη δύναμιν καὶ ζωαρχικὴν τοῦ Πνεύματος ἀπόστασιν ὑπολάβωμεν, τῷ τῆς ἐκπορευτικῆς ιδιότητος ὀνόματι δηλωσέντι παραχαρακτηριζομένην. Ὅρθῳ ἔστι ἡ ἐκπορευτικὴ ιδιότης τοῦ Πνεύματος ἔστιν ὁ παραφθείρων σὺ πάντα, καὶ οὐδανὸς φειδόμενος;

Spiritus esse, tu qui omnia, nulli parcens, rescin-

κ'. Ἐγὼ δὲ καὶ ἐκ τῆς περικοπῆς ταύτης καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι νοῶ. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ στόμα τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς Γραφῆς λέγεται. Τὸ γοῦν ἐκ τοῦ στόματος ἐκπορευόμενον τοῦ Θεοῦ ἀμήχανον μὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευέσθαι ὁμολογεῖν. Πῶς δὲ οὐδὲ κἀν ἐκ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν τὴν τοῦ ἁγίου δόξαν, μᾶλλον δὲ τῆς Ἐκκλησίας δύνανται συνορᾶν, ἐν οἷς οὕτω φησὶν ὁ αὐτός; "Ὅν τρόπον προθεωρεῖται ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ, ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος ἐν μόνῃ τῇ τάξει τῇ κατὰ τὸ αἷτιον καὶ αἰτιατὸν δηλαδὴ τὴν διαφορὰν ἔχει. Ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχων, οὐχ ὑστερίζει κατὰ τὴν ὕψιν εἶναι, οὕτω πάλιν καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπινοία μόνῃ κατὰ τὴν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως. Οἴδας ὅτι ἐπινοία τῇ κατ' αἰτίαν προθεωρεῖται ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος; Ἐνόησας μάταιον καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ῥητοῦ τὸν τοῦ Νεῖλου λόγον, ἡ δόξαν, μᾶλλον δὲ ἀσέβειαν; Τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ, φησὶ, προθεωρεῖται ὁ Μονογενὴς τοῦ Πνεύματος, ὃν ἔχει πρὸς τὴν Πατέρα, οὐ πρὸς τὸ Πνεῦμα. Διὸ καὶ εἰ προβολέα καλέσας τὸν Πατέρα, προθεωρηθήσεται τὸ Πνεῦμα τοῦ Μονογενοῦς τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ, ὃν ἔχει πρὸς τὸν προβολέα. Οὗτος βούλεται ἀληθῶς φιλεῖν ἀναφοραῖς, καὶ ὀνομάτων τάξει τινὲ συνίστασθαι τὸ τῆς Ἱριάδος μυστήριον, καὶ λιμώττων πρὸς τὴν ἀλήθειαν, οὐ βλέπει ὅτι ὁ ἅγιος, "Ὅν τρόπον, φησὶ, προθεωρεῖται ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως, ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος. Οὐκ εἶπεν ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα μὴ τόπον ἔχη ἡ τοῦ Νεῖλου κακοδοξία, ἀλλ' ὑπόστασις ὑποστάσεως.

Εἶτα ἐπιξηγούμενος ἑαυτὸν ἐπάγει, «Ὁὕτως ἔχει
εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Μονογενοῦς, ὡς ὁ Μονογε-
νῆς τοῦ Πατρὸς·» καὶ ὁ λόγος αὐτῷ ἀπ' ἀρχῆς, ὡς
ὁρᾷ, οὐ περὶ φιλῆς τῶν ὀνομάτων σχέσεως, ἀλλὰ
περὶ τῆς τῶν ὑποστάσεων, ἐξ ἧν καὶ τοῖς ὀνόμασι
τὸ πρὸς ἀλλήλα ἀναφέρεται. Οὐ γὰρ ὅτι τὰ ὀνόματα
οὕτως ἔχει, τῶν πρὸς τί φαμεν τὰ πράγματα, ἀλλὰ
τὴν ἐν τοῖς πράγμασι σχέσιν διὰ τῶν ὀνομάτων σημαί-
νομεν· καὶ εἰ μὲν τὰ ἀληθῶς ὑποκειμένα πράγματα
τῆς τῶν ἀληθείαν σημαινόντων θέσεως αἰτία ἐστὶ,
τῶν δὲ πλαστῶν ὀνομάτων, οἷς μὴ ὑπόκειται πρᾶγ-
ματα, τὰ φανταστά πράγματα, φανταστὴν παραδί-
δωσι Γραικοὶς ὁ Νεῖλος τῆν Ἰριάδα, οὐκ ἀληθῆ, ἐκ τῆς
ἀληθείας τὴν τάξιν νοῦν. Δὲ καὶ ποτὲ μὲν προτίθησι

καί. Εἶτα καὶ ποτὲ Νεῖλος μεσιτεύειν τὸ
Πνεῦμα πρὸς τὴν τοῦ Μονογενοῦς γέννησιν εὖρεν;
ἢ πῶς ἐπαλλάττει ἡ μεσιτεία ἢ ἐν τοῖς πράγμασι,
μὴ οὐ πάντες τῷ Υἱῷ τοῦτο ἀποδίδωσιν; Ἀλίκα ὁ
μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν τρίτῳ λό-
γῳ, Οὐκ τὸ Πνεῦμα, φησὶ, συνάπτει τὸν Λόγον τῷ
Πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ Πνεῦμα περὶ τοῦ Λόγου
τοῦτο ἀμιθύνει. Ἀκούεις, ὅτι σύνδεσμος Πατρὸς
καὶ Πνεύματος ὁ Λόγος, ὡς μεσιτεύειν, οὐ τὸ Πνεῦ-
μα Πατρὸς καὶ Λόγου; Ἀλλ' ἡ ἐν φιλαῖς ἀναφορὰς
μεσιτεία καὶ τῷ Πνεύματι τοῦτο δίδωσιν, οὐκ ἔστι
δὲ καὶ τῷ Πνεύματι. Πράγματι ἄρα ἡ μεσιτεία καὶ
τῷ Υἱῷ μόνῳ. Ἐπι ὁ αὐτὸς ἐν ἄλλοις φησὶν, «Ὅτι ἐν
τῷ Λόγῳ ὃν τὸ Πνεῦμα, ἐν τῷ Θεῷ δι' αὐτοῦ
ἐστὶ, καὶ ὅτι τὴν αὐτὴν ἔχει πρὸς τὸν Υἱὸν τὸ
Πνεῦμα ἐνδεητα, ἣν ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα.
Τοῦτο καὶ Βασιλεῖος βούλεται ἐν οἷς τὴν ἁποστο-
λίαν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς Πνεύματος διὰ τοῦ ἐνὸς Υἱοῦ
ἐπὶ τὸν ἑνὸς Πατέρα εἶναι φησὶ· καὶ τὸν ἀγιαστὸν
ἀνάπαλιν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διή-
κων. Καὶ ὁ Δαμασκηνὸς, δι' Υἱοῦ, λέγει, τὸ Πνεῦμα
συνάπτεσθαι τῷ Πατρὶ. Καὶ τί ἐστὶ τᾶλλα πρὸς
εἰδῆτα σε καταριθμεῖν; Τῷ γὰρ τὴν ἐκπορευτικὴν
ἰδιότητα τῷ Πατρὶ μόνῳ προσεῖναι πιστεύοντι πῶς
ὁ Υἱὸς ἀληθῶς μεσιτεύσει; πῶς ἔσται σύνδεσμος;
Εἰ δὲ λόγοις μέσον καλεῖσθαι ποτε, καὶ ἄλλην ἢ
τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ Ἰριάδι ὑπόστασιν, ὡς ἔχει τὸ τοῦ
Δαμασκηνοῦ, Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μέσον
ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ· ἀλλ' ἔρα τὸ ἐξῆς, δι'
Υἱοῦ τῷ Πατρὶ συναπτόμενον. Ὡστε σύνδεσμον
καὶ οὗτος τὸν Υἱὸν μόνον βούλεται. Εἶτα οὐ μέσον
εἶπεν ἀπλῶς, ἀλλὰ μέσον ἀγεννήτου καὶ γεννη-
τοῦ. Τὸ γὰρ μέσον ἢ φυσικῆ τινι τάξει μέσον, καὶ
οὕτω συνδαίεται τὰ ἄκρα, ὅπερ τῷ Υἱῷ ἀποδίδωσιν
ὁ Πατήρ, ἢ τῇ μετέξει τῶν ἄκρων, ὡς τὸ φαῖον
λευκοῦ καὶ μέλανος; μέσον, ἢ τῇ στερήσει, ἢ τρόπῳ
πειθοῦμαι εἰρησθαι τῷ Σύμφῳ μέσον τὸ Πνεῦμα, καὶ
τοῦτο αὐτὸς ἐδήλωσε λέγων, μέσον ἀγεννήτου καὶ
γεννητοῦ. Ταῦτα γὰρ καθ' ἑξὶν καὶ στερῆσιν λέγε-
ται, ὡς μέσον τὸ Πνεῦμα, ὡς μήτε ἀγεννήτως, ἢτοι
ἀνάρχως ὄν, μήτε γεννητῶς ὡς ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ἐκπορευ-
τῶς, ὥστε καὶ γεννητῶς εἶναι αὐτὸ, εἰ τὸ γεννητῶς
τὸ οὐκ ἀνάρχως δηλοῖ, καὶ ἀγεννήτως· οὐ γὰρ Υἱός·
καὶ τούτου χάριν μέσον ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ. Καὶ
ταῦτα μὲν οὕτω.

A sed de hypostasum relatione, per quas etiam no-
mina ad invicem referuntur. Neque enim quod
nomina ita se habeant, res ipsas relatione in sese
referri dicimus; sed quæ in rebus est relatio,
eam nominibus exprimimus, et si res, quæ vere
subsunt, positionis veritatem significantium nomi-
num causa sunt: effictorum vero, quibus res non
subduntur, res quæ imaginatione effinguntur, ima-
ginariam Nilus Trinitatem Græcis, et non veram
tradit, ex nominum significatu, non ex rerum ipsa-
rum veritate ordinem concipiens: ideoque nunc qui-
dem Spiritui Filium, nunc Filio Spiritum præponit.
τῶν ὀνομάτων σημασίας, οὐκ ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων
τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος, ποτὲ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ.

B 21. Præterea ubinam Nilus Spiritum medium
esse in Unigeniti generatione reperit? et quomodo
medium, quod in rebus est, et Filio ab omnibus
exhibitum immutatur? Et primo inter alios magno
Athanasio oratione contra Arianos tertia dicente:
Non Spiritus conjungit Verbum Patri, sed potius
Spiritus a Verbo id accipit. Audis, Patris et Spiri-
tus conjunctionem esse Filium tanquam medium,
non Spiritum Patris et Verbi? Verum medium, quod
in nudis relationibus consistit Spiritui quoque ex-
hibet, quod Spiritui non inest. Re itaque medium
hoc erit, et Filii tantummodo. Rursus idem ipse
alibi dicit: Spiritum qui in Verbo est, in Deo per
ipsum esse. Et: eandem habere unionem Spiritum
cum Filio, quam habet Filius cum Patre. Id et Ba-
silius prædicat, cum asserit: Dei cognitionem ab
uno Spiritu per unum Filium erga unum Patrem
esse. Et sanctitatem vice versa, ex Patre per Filium,
in Spiritum progredi. Et Damascenus: per Filium
tradit Spiritum uniri Patri. Et quid opus est reli-
qua ad id, qui hæc quam optime calles, scribere?
Itaque qui procedendi facultatem Patri soli inesse
credit, quomodo illi vere Filius medius? quomodo
conjunctio erit? Quod si dicas aliquando eam me-
dium nuncupari, et aliam quam Filii in Triade hy-
postasim, ut Damasceni illa sonant: Deus Spiritus
sanctus, medius inter ingentum et genitum. Sed vido
quod sequitur: Per Filium Patri conjunctus. Et hic
etiam conjunctionem Filium solum velit. Deinde
non medium dixit absolute, sed medium inter ge-
nitum ingentumque. Medium enim aut naturalii
aliquo ordine medium est, et sic extrema conjun-
guntur, quod Filio Pater communicat; aut extre-
morum participatione, quemadmodum fuscum inter
album et nigrum medium est; aut privatione, et
ita locutum esse Syrum de Spiritu, ipse etiam in-
dicavit, dicens, medium inter ingentum et genitum.
Hæc enim secundum habitudinem et privationem
dicuntur, ita medium esse Spiritum, ut neque abs-
que generatione, aut absque principio, neque per
modum generationis uti Filius, sed per modum
processionis, ut et per modum generationis ipse
sit, si per modum generationis esse non absque
principio inferat, et absque generatione: nequo
enim Filius est; ideoque medius inter ingentum
et genitum. Et hæc ita se habent.

22. Tu porro ut addiscas solere Græcos dicta in-
verttere, neque tantum ea, quæ Nysseni sunt, de-
pravasse, considera Basilianum illud in Antirrhети-
cis adversus Eunomium, in quibus scribit, *posterior-
em esse dignitate Filio Spiritum, pietatis rationem
traders*, hi vero forte adnectentes, multam sancto
amentie notam incurrunt, tanquam qui nesciat quæ-
nam sit pietatis traditio, sed in ea referenda du-
bitus ambigat, quam quilibet etiam e trivio scire
debet. At id, ut illud plane et concedamus, mani-
festam prorsus depravationem ostendit. Abnegat
enim illico, quod paulo ante in dubio posuerat. Et
hac ratione omnia convolvere confundereque, non
esse res theologicas pertractantis, sed puerilliter
jocantis, quispiam dixerit. Quomodo vero non
percipiunt eorumdem virum esse et medium esse
Fillum, ut prædiximus, et Spiritui præintelligi?
Et qua ratione dubitanter exposuit, quod ante eum
Athanasius oratione prima contra Arianos asseve-
rante nimis affirmavit: *Discipulis*, inquit, *Do-
minus divinitatem, et majestatem suam ostendens,
non minorem seipsum Spiritu, sed majorem, æqua-
lem exhibebat Spiritum, dicebatque, Ego illum mit-
tam*. Neque enim in secundum progressum oratio
tendit, eum operationem infinitis modis superari
a divinis personis dicatis. Filius vero non tantum
Spiritu major est, sed æqualis. Reliquum est igitur,
ut hypostasis Spiritus intelligatur. Illi enim
æqualis est Filius divinitate, et major propter cau-
sam. Nam cum majus in Trinitate essentia nihil
dici possit, necesse est illud discernentibus attri-
bul. Sola vero causa et effectus divinæ personæ dis-
cernuntur. Major ergo Filius Spiritu causa tan-
tummodo. His ergo omnibus manifesto patet, ex
Filio, sive per Filium esse Spiritum sanctum. Hoc
enim modo et ordo conservatur, et medius esse
re ipsa Filius apparet, et proprius Filii Spiritus as-
seritur, et reliquæ omnia, a sanctis pronuntiata,
sana ac salva sunt, quæ in præsentia in unum
tas cogit. Horum enim melius ipse tu quam ego

23. Quando vero, ut fieri potuit, succinete, et
ordo nobis comparuit, et ex Deo Spiritum dictum
a Patribus ostensum est, ægesis jam, quæ Græcis
videntur absurda consequi ex sententia Romanæ
Ecclesiæ consideremus, non omnia, sed maxime præ-
cipua aggerentes, ne aut nos inaniter ostentare,
aut necessaria præterire hac nostra oratione vi-
deamur. Si ex Filio Spiritus, inquit, aut hæc
duobus communia, non erunt et tribus, aut pro-
cessionis et ipse Spiritus particeps erit, et hac ra-
tione esset etiam ex se ipso. Quod nemo nisi amens
sarensque dixerit. At primum falsum est. Quæ enim
communis sunt Patri et Filio, communis erunt et
Spiritu sancto, ut theologo tradunt. Sequitur igitur
secundum, quod furiosum est. Falsum ergo id
ex quo sequitur, quod est Italorum propositum.
Item si non tantum Pater, sed etiam Filius deita-
tis causa est, aut erit quoque Spiritus, aut man-
cus, et solus in Trinitate, si ita dicendum est, iu-

A κβ'. Σὺ δ' ἴν' εἰσθῆναι μάθης παρατρέπειν τὰ ρη-
τὰ τοὺς Γραικοὺς, καὶ μὴ μόνον τοῦ Νύσσης παρα-
φθορῆσαι, ὅρα μοι καὶ τὸ Βασιλείου ἐν τοῖς κατ'
Εὐνομίου, ἐν οἷς φησιν, Ἀξιωματι δευτερεύειν
τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα παραδιδόναι τὸν τῆς εὐσε-
βείας λόγον. Οἱ δὲ τὸ ἴσως προσθέντες, πολλὴν τοῦ
ἁγίου ἀνοιαν κατηγοροῦσι, μὴ εἰδότος, ἀλλὰ διστά-
ζοντος τὴν εὐσεβείας παράδοσιν, ἣν καὶ οἱ τυχόντες
εἰδέναι ὀφείλουσι. Τὸ δ', Ἰν' ὄλως καὶ συγχωρήσω-
μεν, φανερὰν ὄλως ποιεῖ τὴν παραφθορὰν. Ἄρνεῖ-
ται γὰρ εὐθὺς τὸ ἀμφίβολον. Οὕτω δὲ συστρέφειν
καὶ συγγέειν τὰ πάντα οὐ θεολογοῦντος, ἀλλὰ παιζον-
τος, εἴποι τις ἄν. Πῶς δὲ καὶ οὐ νοοῦσι τὸ αὐτὸ
δύνασθαι τό τε μεσιτεύειν τὸν Υἱόν, ὡς ἤδη λέλε-
κται, καὶ τὸ προνοεῖσθαι τοῦ Πνεύματος; Ἡ πῶς
B Βασιλείος ἀμφιβολῶς ἐθῆκεν, ὅπερ πρότερον Ἀθα-
νάσιος ἐν τῇ κατ' Ἀρειανῶν πρώτῃ καὶ μάλα ἐπε-
θεβαίωσε, Τοῖς μαθηταῖς, λέγων, ὁ Κύριος τὴν
θεότητα καὶ μεγαλειότητα δεῖκνυς τὴν ἑαυτοῦ,
οὐκέτι ἐλάττωτα ἑαυτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ
μεῖζονα, καὶ ἴσον, ἐδίδου τὸ Πνεῦμα, καὶ ἔλεγεν·
Ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω. Οὐδὲ γὰρ πρὸς τὴν δευτέραν
φέρεται ὁ λόγος πρόδοτον. Ἐπεὶ τῆς ἐνεργείας ἀπειρά-
κτις ἀπείρως τὰ θεῖα πρόσωπα ὑπερέχειν λέγετε. Ὁ
δ' Υἱὸς οὐ μόνον μεῖζων τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ
ἴσος. Λέγεται ἄρα τὴν ὑπόστασιν νοεῖν τοῦ Πνεύ-
ματος. Ταύτη δὲ ἴσος ὁ Υἱὸς τῇ θεότητι, καὶ μεῖζων
τῇ αἰτίᾳ. Τὸ γὰρ μεῖζον οὐ δυνάμενον ἐν τῇ Τριάδι
τῇ οὐσίᾳ λέγεσθαι, ἀνάγκη τοῖς διακριτικοῖς ἀπονέ-
μεσθαι. Μόνῃ δὲ τῇ αἰτίᾳ, καὶ τῇ αἰτιατῇ τὰ θεῖα
C πρόσωπα διακρίνεται. Μεῖζων ἄρα ὁ Υἱὸς τῷ Πνεύ-
ματι μόνῃ τῇ αἰτίᾳ. Ἐκ πάντων οὖν τούτων φανε-
ρὸν, ὅτι ἐξ Υἱοῦ, ἤτοι δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.
Οὕτω γὰρ καὶ ἡ τάξις φυλάττεται, καὶ μεσιτεύειν
τῷ πράγματι ὁ Υἱὸς φαίνεται, καὶ ἴδιον τοῦ Υἱοῦ
τὸ Πνεῦμα ἀνωμολόγηται, καὶ τὰλλα συντηρεῖται,
ὅσα τοῖς ἁγίοις λέλεκται, ἃ νῦν συντάττειν οὔτε κατ-
ρῆς, οὔτ' ἀνάγκη. Οἶδας γὰρ κρείττον ἐμοῦ σὺ ταῦτα.
congerere, neque tempus postulat, neque necessi-
cognitionem amplecteris.

κγ'. Ἐπειδὴ δ' ἐν βραχείσιν, ὡς οἶδόν τε, ἡ τε τάξις
ἡμῖν ἀνεφάνη, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ τεθεολογήσθαι τοῖς
ἁγίοις τὸ Πνεῦμα δέδεικται, φέρε ἤδη τὰ δοκοῦντα
τοῖς Γραικοῖς ἄτοπα ἔπεσθαι τῇ Ῥωμαίων Ἐκκλη-
D σίᾳ θεωρῶμεν, οὐ πάντα συνείροντες, ἀλλὰ τὰ ἰσχυ-
ρότατα, ἵνα μὴ ἐπιδεικτικῶς λέγειν δοκῶμεν, μήτε
μὴν ἐλλιπῶς. Εἰ καὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, φασίν, ἡ
τὰ τοῖν δυοῖν κοινὰ ταῦτα οὐκ ἔσται καὶ τοῖς τρισίν,
ἡ κοινωνήσῃ καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἐκπορεύσεως, καὶ
οὕτως ἔσται καὶ ἐξ ἑαυτοῦ. Ὅπερ οὐδεὶς μὴ μαινό-
μενος λέξειεν ἄν. Ψευδὲς δὲ τὸ πρῶτον. Τὰ γὰρ
Πατρὶ καὶ Υἱῷ κοινὰ κοινὰ καὶ τῷ Πνεύματι οἱ θεο-
λόγοι φασίν. Ἐπεταί ἄρα τὸ δεύτερον μαινικὸν ἔν,
Ψεῦδος ἄρα τὸ ἐξ οὗ ἔπεται. Τοῦτο δὲ ἡ τῶν Ἰτα-
λῶν θέσις. Ἐτι, εἰ οὐ μόνον ὁ Πατήρ, ἀλλὰ καὶ ὁ
Υἱὸς θεότητος αἰτίας, ἡ ἔσται καὶ τὸ Πνεῦμα, ἡ ἐλ-
λιπὲς ἔσται, καὶ μόνον ἐν τῇ Τριάδι, εἰ δὲ οὕτως
εἰπεῖν, ἄγονον, ὅπερ ἄτοπον. Πρὸς τοῦτοις, εἰ καὶ
τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, οὐ μίᾳ ἀρχῇ, ἀλλὰ δύο· ἔπε-

ται δέ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγεται, ἔσται ἐξ αὐτῶν, ἢ ὡς ἀπὸ ἐνός, ἢ ὡς ἀπὸ δυοῖν. Ἄλλ' εἰ μὲν ὡς ἀπὸ ἐνός, ἔσται καὶ ἐξ αὐτοῦ. Ὁ γὰρ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς τῆ ὁσιότητι ἓν, ἢ καὶ τὸ Πνεῦμα μετ' αὐτῶν ἓν. Ὡς ἐκ δυοῖν ἄρα. Καὶ οὕτω διαρχία πρεσβεύεται Ἰταλοῖς.

qua et Spiritus simul cum his unum est. Ergo

italos erunt.
 κδ'. Πρὸς μὲν οὖν τὸ πρῶτον εἰπάτωσαν ἡμῖν Γραικοί, τίς τῶν ἀγίων περὶ τῶν διακριτικῶν διαλεγόμενος, εἶπέ ποτε, ὅτι τὰ δυοῖν κοινὰ κοινὰ τοῖς τρισίν; Ἄλλ' οὐκ ἔχουσιν. Εἰ δὲ λέγουσιν ὡς ὁ θεὸς Γρηγόριος τὰ τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ προσόντα τῷ Πνεύματι ἐνεῖναι βούλεται· μανθανέτωσαν ὡς περὶ τῆς θεότητος τῷ ἁγίῳ ὁ λόγος, κατὰ γὰρ τῶν κατὰ τοῦ Πνεύματος μαρτυριῶν. Ἐκεῖνοι δὲ οὐ κατὰ τῶν διακριτικῶν, ἀλλὰ κατὰ τῆς θεότητος τοῦ Πνεύματος ἐμαρτύρουντο. Ὅτι δὲ ψευδὲς τὸ πρῶτον, διὰ πολλῶν δῆλον· πρῶτον μὲν, ὅτι τὸ Πνεῦμα κοινὸν Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Ὁ δὲ γὰρ τὸ Πνεῦμα κοινόν, τούτοις ἔσται πάντως καὶ τῆς οὐσίας οὐ διηρημένα, φησὶ Κύριλλος. Καὶ Πνεῦμα μὲν ὡσπερ Πατρὸς, οὕτω λέγεται καὶ Υἱοῦ. Οὐ λέγεται δὲ Πνεῦμα Πνεύματος. Ὁ γὰρ τοῦτο λέγων δύο Πνεύματα παρεισάγει, οὐ δυνάμενος τὸ ἓν λέγειν καὶ ἑαυτοῦ. Κοινὸν ἄρα τοῖν δυοῖν τὸ Πνεῦμα· ψευδὲς ἄρα τὸ προτεινόμενον. Ἐπι ἐπὶ τῆς μακαρίας Τριάδος τρεῖς θεωροῦνται συνδυασμοί, καὶ ἐφ' ἑκάστου κοινόν τι εὑρίσκεται τοῖς δυοῖν. Τοῦτο δὲ ἔσται φανερόν, εἰ πρῶτον διασαφῶμεν τὴν λέξιν, ἵνα μὴ τῆ ὁμοιουμίας παραττώμεθα. Τὸ ἀγέννητον διχῶς λέγεται, τὸ τε ἀνάρχως εἶναι, ὡς ὅταν λέγωμεν, Ὁ Πατὴρ ἀγέννητος, καὶ τὸ μὴ γεννητῶς ὡς ὁ Υἱός, ὡς τὸ Πνεῦμα ἀγέννητον. Καὶ τὸ γεννητὸν ὁμοίως, τὸ τε ἀρχὴν ἔχον, καὶ τὸ φυσικῶς, ἦτοι κατ' ἐκπόρευσιν ὄν, καὶ τούναντιον, τὸ μὴ ἀρχὴν ἔχον, καὶ τὸ μὴ κατ' ἐκπόρευσιν ὄν. Ταύτων οὕτως ἔχόντων, τὸ ἀγέννητον κατὰ τὸ δεύτερον σημαίνόμενον Πατρὶ καὶ Πνεύματι κοινόν· οὐδενὶ γὰρ τούτων γεννητῶς τὸ εἶναι. Τὸ δὲ γεννητὸν κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνόμενον Υἱῷ καὶ Πνεύματι κοινόν· ἄμφω γὰρ ἐξ αἰτίου. Καὶ τὸ ἀνεκπορευτῶς εἶναι πάλιν κατὰ τὸν δεύτερον τρόπον Πατρὶ καὶ Υἱῷ κοινόν· οὐδενὶ γὰρ τούτων τοιούτῳ τρόπῳ τὸ εἶναι. Πῶς οὖν πάντα τὰ δυοῖν κοινὰ καὶ τοῖς τρισίν, φασὶν οἱ Γραικοί; Εἰ μὲν πάντα τῆ φύσει προσόντα λέγουσιν, οἷον τὴν ἁγιασμόν, τὴν δύναμιν, καὶ τὰ τοιαῦτα, συνομολογήσομεν· εἰ δὲ τὰ διακριτικὰ ὑποστάσεων, οὐδαμῶς. Τούτων γὰρ διχῶς θεωρουμένων κατὰ τε ἀρχὴν καὶ πέρας, εἴτε καὶ κατ' ἀντίθεσιν, τὸ μὲν πρῶτον, εἰ κοινῶς τις λαμβάνει, καὶ κατ' ἄμφω δυοῖν πρόσσεσι καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν δηλονότι καὶ κατὰ πέρας. Κοινότερον γὰρ πάντων τῶν κατὰ τὴν θεῖαν διάκρισιν λαμβανόμενων, καὶ ὡσπερ καθόλου τὸ κατ' αἰτίαν, τοῦτο πρὸς μὲν τὴν ἀρχὴν αἰτίαν λέγομεν, πρὸς δὲ τὸ πέρας αἰτιατόν. Καὶ ὡσπερ οὐκ ἄτοπον τὸ αἰτιατὸν ἐνεῖναι δυοῖν, ἀλλ' ἀληθῶς πρόσσεσι τῷ Υἱῷ καὶ Πνεύματι, οὕτως οὐκ ἄτοπον, μᾶλλον δὲ ἀναγκαῖον τὸ αἰτίαν ἓν δυοῖν θεωρεῖσθαι, ἵνα τὸ μέσον γένηται τῷ πράγ-

secundus, quod est absurdum. Adhæc, si et ex Filio Spiritus, non unum, sed duo principia erunt: et sequitur. Cum enim ex Patre et Filio Spiritus dicitur, erit ex ipsis, aut ut ab uno, aut ut a duobus. Quodsi tanquam ab uno, erit etiam ex semetipso. Nam Pater et Filius divinitate unum sunt, tanquam ex duobus. Et sic duo principia apud

24. Ad primum itaque dicant Græci, quis unquam ex sanctis Patribus de discernendi vim habentibus sermonem habens, dixit unquam: *Quæ sunt duobus communia, esse communia et tribus?* At id nunquam suppetet. Si dicant divum Gregorium, quæ Patri et Filio insunt, ea inesse quoque et Spiritui asserere; discant de divinitate sanctium verba facere, cum oratio sit adversus eos, qui in Spiritum insaniebant. Illi vero non de discernendi vim habentibus, sed de Spiritus divinitate maximo furore inflammati tractabant. Et primo loco propositum falsum esse, pluribus patet. Primum quod Spiritus communis est Patri et Filio: *Quibus enim Spiritus communis est, illis prorsus et quæ essentialia sunt, separata non sunt*, ait Cyrillus. Et Spiritus quidem uti Patris, ita dicitur et Filii. Nec tamen dicitur Spiritus Spiritus. Qui enim hoc modo loqueretur, duos Spiritus insinueret, cum non posset unum dicere, et sui ipsius. Communis ergo est duobus Spiritus. Falsum igitur, quod proponitur. Item: in sanctissima Trinitate tres considerantur conjunctiones, et in singulis commune quid duobus reperitur. Hoc vero manifestum fuerit, si prius dictionem declarabimus, ne idem nomen nos turbet. Ingenitum duobus modis dicitur, et cum absque principio est, ut cum dicimus Pater ingentus, et cum non per modum generationis, veluti Filius, ut Spiritus ingentus. Pari ratione et genitum, et quod principium habet, et quod naturaliter, id est per modum processionis existit: et oppositum, quod principium non habet, et per modum processionis non existit. Hæc cum ita se habeant, ingentum secundo suo significato Patri et Spiritui commune est; nullus enim ex ipsis per generationem est: genitum primo significato commune est Spiritui et Filio. Uterque enim ex causa est; et per modum processionis non existere rursus secundo significato commune est Patri et Filio. Nulli enim ex his hoc modo esse competit. Quanam igitur ratione Græci asserunt, quæ duobus communia sunt, esse et tribus? Quod si dicant omnia, quæ natura insunt, sanctificationem nempe, virtutem, et similia, de ea re multum illos amamus: quod si ea quæ discernunt hypostases, intelligant, nunquam nobis eum illis conveniet. Namque cum ista dupliciter considerentur, tum secundum principium et finem, tum secundum oppositionem: primum quidem si communiter quis accipiat, et ut duo, duobus insunt et secundum principium, et secundum finem.

Omnium enim communissimum est eorum que secundum divinam discretionem accipiuntur, et tanquam aliquod universale ex causa esse. Hoc erga principium causam vocamus, erga finem effectum. Et quemadmodum absurdum non est, ex causa esse duobus inesso, quod tamen revera inest Filio et Spiritui; ita absurdum non fuerit, ino necessarium est, causam in duobus considerari, ut medium fiat re ipsa medium, et vera conjunctio, extrema colligans, propterea quod unum causa sit, alterum effectus. Et hac ratione, si quis communiter accipiat, et secundum utraque principium et finem, in duobus considerari communiter, quod discernit, absurdum non est. Si vero secundum oppositionem una oppositionis pars in duobus plane consideratur: sic genitum, et ingentum, et procedens et non procedens duobus commune apparet. Cum enim Trinitas re ipsa sit Deus, si quo modo una hypostasis a duobus discernitur, id per oppositionem assumptum, necessario duobus inest. Quod enim ex tribus unum demit, duo prorsus relinquunt: idque neque pueri, neque mulieres inficias iverint. Tu porro exactam orationis claritatem considera. Nam absque generatione, sive absque principio esse, Patrem a Filio et Spiritu separat: proptereaque commune est Filio et Spiritui per modum generationis, sive ex principio esse. Per modum generationis existere, personam Filii constituit, illo a duobus separatam: ideoque illi oppositum Patri et Spiritui inest. Pari ratione per modum processione existere separat Spiritum a Patre et Filio, et ob hoc non per modum processione existere, quod illi opponitur, Filio et Patri necessario commune est. In omnibus itaque discernentibus, sive hypostasim constituentibus, si propriam hypostasim accipias, quo discernitur a duobus, id per oppositionem sumptum, si in duabus reliquis Trinitatis hypostasibus consideratur, proprium est cuius dicitur: sin minus male attributum est hoc proprium. Proptereaque cum ingentum sive absque principio proprium sit Patris, et per generationem esse Filii, et per processionem Spiritus sancti, genitum, et ingentum, et non procedens reliquis duobus commune fuerit, secundum illum, qui ex oppositione infertur, significatum.

25. His ita se habentibus, qua ratione Græci insulse admodum, ne dicam stolidæ, audent dicere? Ita est, sed producere quidam ex doctoribus proprium esse Patris assarunt. Quod vero proprium est, non est commune. Vel quomodo fuerit commune, et proprium? Jam sapius dictum est, repetaturque iterum. Proprium est generari Filii. Hoc enim a Patre et Spiritu discernitur: proptereaque absque generatione esse, consideratur in Patre et Spiritu. Et possumus dicere absque generatione, hoc est non per modum generationis, existere proprium Patris. Nam si per generationem esse discernitur a duobus Filius: eo quod absque generatione sunt, discernentur duo ab eodem. Et veluti illud vere proprium est Filii, ita et duorum vere hoc erit proprium, imo etiam commune. Qua enim duo illius participes sunt, commune, qua vero unusquisque ex ipsis illo a

Α ματι μέσον και ἀληθῆς σύνδεσμος, τὰ ἄκρα συνάπτων, διὰ τοῦ μὲν αἰτιατῶν, τοῦ δὲ αἰτιῶν εἶναι. Καὶ οὕτω μὲν εἰ κοινῶς τις λαμβάνει, καὶ κατ' ἄμφω κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ πέρας ἐν δυὶ θεωρεῖσθαι κοινῶς τὴν διακρίνον, οὐκ ἄτοπον. Εἰ δὲ κατ' ἀντίθεσιν τὸ ἐν τῆς ἀντιθέσεως μέρος δυὶ πάντως ἐπιθεωρεῖται: οὕτω καὶ τὸ γεννητὸν καὶ ἀγεννητὸν, καὶ ἐκπορευτὸν καὶ ἀνεκπόμενον δυὶ κοινὸν ἀνεραίνετο. Ἐπειδὴ γὰρ Τριάς ἐστὶ τῶν πράγματι ὁ Θεὸς, εἴ τινα μία τῶν ὑποστάσεων τοῖν δυοῖν διακρίνεται, τοῦτο ἐξ ἀντιθέσεως λαμβανόμενον ἐξ ἀνάγκης δυὶ προπέσσει. Τὸ γὰρ ἀπὸ τριῶν ἐν ἀφαιροῦν δύο πάντως ἀπολείπειν, καὶ πρῶτος, καὶ γυναίκες ὁμολογήσαιεν ἄν. Σὺ δὲ ἴδρα μοι τὴν ἀκριβείαν τῶν λόγων. Τὸ μὲν γὰρ ἀγεννητῶς, ἦτοι ἀνάρχως εἶναι Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος τὸν Πατέρα διακρίνει: διὰ τοῦτο κοινὸν Υἱῶ καὶ Πνεύματι τῶ γεννητῶς, ἦτοι ἐξ ἀρχῆς εἶναι: τὸ δὲ γεννητῶς εἶναι τὸ τοῦ Υἱοῦ συνίστησι πρόσωπον τοῖν δυοῖν αὐτῷ διακρίνον: καὶ τούτου χάριν τὸ τούτῳ ἀντικείμενον Πατρὶ καὶ Πνεύματι πρόσσειν. Ὁμοίως καὶ τὸ ἐκπορευτῶς εἶναι δίστησι τὸ Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦτο τὸ μὴ ἐκπορευτῶς εἶναι, ὑπερ ἐκείνου ἀντίκειται, Υἱῶ καὶ Πατρὶ κοινὸν ἐξ ἀνάγκης. Ἐπὶ πάντων γοῦν τῶν διακριτικῶν, ἦτοι ὑποστατικῶν, ἐὰν τὸ ἴδιον τῆς ὑποστάσεως λαμβάνη, ἢ διακρίνεται τοῖς δυοῖν, τοῦτο ἐξ ἀντιθέσεως λαμβανόμενον, εἰ μὲν ἐπιθεωρεῖται ταῖς λοιπαῖς τῆς Τριάδος δυοῖν ὑποστάσεων, ἴδιον ἐστὶν οὗ λέγεται. Εἰ δὲ μὴ, κακῶς ἀπεδόθη τὸ τοιοῦτον ἴδιον. Διὰ τοῦτο ἴδιον ὄντος τοῦ ἀγεννητῶς, ἦτοι ἀνάρχου τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ γεννητῶς εἶναι τοῦ Υἱοῦ, τοῦ δὲ κατ' ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ γεννητὸν, καὶ ἀγεννητὸν, καὶ ἀνεκπόμενον δυὶ τοῖς ἀπολειπομένοις κοινὸν κατὰ τὸ αὐτὸ ἐξ ἀντιθέσεως σημαίνον.

αἰτίας, quo discernitur a duobus, id per oppositionem sumptum, si in duabus reliquis Trinitatis hypostasibus consideratur, proprium est cuius dicitur: sin minus male attributum est hoc proprium. Proptereaque cum ingentum sive absque principio proprium sit Patris, et per generationem esse Filii, et per processionem Spiritus sancti, genitum, et ingentum, et non procedens reliquis duobus commune fuerit, secundum illum, qui ex oppositione infertur, significatum.

25. His ita se habentibus, qua ratione Græci insulse admodum, ne dicam stolidæ, audent dicere? Ita est, sed producere quidam ex doctoribus proprium esse Patris assarunt. Quod vero proprium est, non est commune. Vel quomodo fuerit commune, et proprium? Jam sapius dictum est, repetaturque iterum. Proprium est generari Filii. Hoc enim a Patre et Spiritu discernitur: proptereaque absque generatione esse, consideratur in Patre et Spiritu. Et possumus dicere absque generatione, hoc est non per modum generationis, existere proprium Patris. Nam si per generationem esse discernitur a duobus Filius: eo quod absque generatione sunt, discernentur duo ab eodem. Et veluti illud vere proprium est Filii, ita et duorum vere hoc erit proprium, imo etiam commune. Qua enim duo illius participes sunt, commune, qua vero unusquisque ex ipsis illo a

κε'. Τούτων οὕτως ἐχόντων, πῶς τοιαῦτα λίαν ἀμαθῶς, ἵνα μὴ λέγω σκαιῶς τολμῶσι, λέγειν Γραικοί; Ναί, φησὶν, ἀλλὰ τὸ προβάλλειν ἴδιον τινος τῶν διδασκάλων τοῦ Πατρὸς λέγουσι. Τὸ δὲ ἴδιον οὗ κοινόν. "Ἢ πῶς ἐστὶ κοινόν καὶ ἴδιον; "Ἢ πολλὰκις εἴρηται, καὶ πάλιν λεγέσθω. "Ἢ ἴδιον τὸ γεννητῶν τοῦ Υἱοῦ. Διακρίνεται γὰρ τούτῳ Πατρὸς καὶ Πνεύματος. Διὰ τοῦτο τὸ ἀγεννητῶς εἶναι ἐπιθεωρεῖται Πατρὶ καὶ Πνεύματι. Καὶ δυναμῶς λέγειν, τὸ ἀγεννητῶς εἶναι ἡγῶν μὴ κατὰ γέννησιν, ἴδιον τοῦ Πατρὸς. Εἰ γὰρ τῶ γεννητῶς εἶναι διακρίνεται τῶν δυοῖν ὁ Υἱὸς, τῶ ἀγεννητῶς εἶναι διακρίνονται τὰ δύο τοῦ αὐτοῦ: καὶ ὡσπερ ἴδιον ἐκεῖνο τοῦ Υἱοῦ ἀληθῶς, οὕτω τῶν δυοῖν τοῦτο ἴδιον ἀληθῶς. Ἀλλὰ δὴ καὶ κοινόν. "Ἢ μὲν γὰρ δύο τούτου κοινωνοῦσι, κοινόν, ἢ δ' ἐκάτερος τούτῳ τοῦ Υἱοῦ διακρίνεται, ἴδιον. "Ἢ ἵστε ὅταν λέγωμεν, τὸ ἀγεννητῶς εἶναι κοινόν Πατρὶ καὶ Πνεύματι, τὴν

ἐν τοῖς δυοῖν τούτοις κοινωνίαν θεωροῦμεν, ἢ ἀμφω κοινῶς διακρίνονται τοῦ Υἱοῦ. Ὅταν δὲ ἴδωμεν πάλιν τοῦτο Πατρὸς ἢ Πνεύματος λέγωμεν, δηλῶσαι βουλόμεθα, τούτω ἐκάτερον διακρίνεσθαι τοῦ Υἱοῦ, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν διὰ τοῦ ἀντικειμένου ἀμφοτέρων τὸν Υἱόν. Οὐκ ἄρα πάντες τὰ δυοῖν κοινὰ ταῦτα καὶ τοῖς τρισί. Πολλὰ γὰρ ἀνεφάνησαν ἡμῖν κοινὰ τοῖς δυοῖν, ἄρα καὶ ἴδια λέγειν τῶν ἑξ ἑκαστοῦ. Οὐ γὰρ πάντες οὐ κοινωνοῦσι, τοῦτο τοῖς κοινωνοῦσιν ἴδιον. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐπὶ τῆς Τριάδος μόνον, ἀλλ' ἐπὶ πάντων. Οἷον ἴδιον τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει τὸ γελαστικόν, καὶ κοινὸν ἀνθρώποις πᾶσιν ἐξ ἑσῶ τούτου μετέχουσιν, ἀλλὰ καὶ ἴδιον ἐν ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰ ἄλλα τῶν ζώων συγκρινομένου. Ὅτι δὲ ταῦτα καὶ τοῖς ἁγίοις δοκεῖ, ἀναγκαῖα γὰρ, ἔρα τὴν Νύσσης, Ἄλλ', ὡς περὶ τὸ ἄνευ αἰτίας εἶναι, λέγοντα, μόνου τοῦ Πατρὸς ἔν, τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι ἐφαρμολογῆσαι οὐ δύναται· οὕτω τοῦτο καλῶν τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι, ὡς περὶ ἴδιον ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τῷ Πατρὶ ἐπιθεωρηθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει. Κοινῶν δὲ ἔντος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι τὸ μὴ ἀγεννήτως εἶναι, ὡς ἂν μὴ τῶν συγγενῶν περὶ τὸ ὑπεκείμενον θεωρηθῆναι, πάλιν ἐστὶν ἄμικτον τὴν ἐν τοῖς ἰδιώμασιν αὐτῶν διαφεραν ἐξαιρεῖν, ὡς ἂν καὶ τὸ κοινὸν φυλαχθῆναι, καὶ τὸ ἴδιον μὴ συγχυθῆναι. Ὁ γὰρ μονογενὴς Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς κατὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἴσθηται αὐτῷ τὸ ἴδιωμα. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. « Ἐὶ γὰρ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. » Οὐκ οὖν τὸ μὲν Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Πνεῦμά ἐστιν· ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ ὢν, οὐκέτι καὶ τοῦ Πνεύματος οὕτως ἐστὶν, οὕτως λέγεται. Οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀπολοῦθ' αὐθιγῆ. Ἐπίστησον οὖν ἀκριβῶς πρῶτον μὲν, τούτου γὰρ χάριν ἐνεπιλογίσθησα τῷ ῥητῇ, εἶτι ἰδιώμα, φησὶν ὁ ἅγιος, τοῦ Πνεύματος τὸ οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι, ὡς ὁ Υἱὸς, ἀλλ' εἶναι καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, καὶ μὴ ἀντιστρέφειν τὴν σχέσιν ταύτην. Πῶς οὖν τις διὰ τὴν ὁμοῦσιν λέγεσθαι νομίσαι; Ἐπειτα δὲ ὅτι κοινὸν Υἱῷ καὶ Πνεύματι αὐτολεξεί φάσκει τὸ μὴ ἀγεννήτως, ἡγουν μὴ ἀνάρχως εἶναι· ἀλλὰ δὴ καὶ ἴδιον αὐτῶν τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τὸ πρῶτον, ἐξ ὧν πάλιν ἔπεται τὸ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα. Ὅσπερ γὰρ τὸ ἀγεννήτως ὢν ἀνάγκη ἔχει τὸ γεννηθῆναι, εἰ μὴ προθεωρεῖται τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως, οὕτω καὶ τὸ μὴ ἐκπορευτῶς ὢν ἀνάγκη ἔχει τὸ προβάλλειν, εἰ μὴ προθεωρεῖται τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως. Προθεωρεῖται δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος, ὡς φασὶν οἱ ἅγιοι. Προθεωρεῖται ἄρα καὶ ἡ γέννησις τῆς προβολῆς. Ἐὶ δὲ τοῦτο, ἄρα καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ προβάλλειν προθεωρεῖται, καὶ ἔχει τὸ εἶναι μὴ ἐκπορευτῶς. Προβάλλει ἄρα. Εἰ δὲ μὴ προβάλλει, ἢ διότι προβλητικῶς αὐτὸς ἔχει τὸ εἶναι, οὐ προβάλλει, ἢ διότι οὐ προθεωρεῖται τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως. Οὐδ' ἕτερον δὲ τούτων ἀληθὲς, ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον καὶ ἀσεβές. Προβάλλει ἄρα.

A Filio discernitur, proprium. Adeo ut cum dicimus ingentem esse commune Patri et Spiritui, communionem, quæ in his duobus est, speculamur, qua uterque a Filio discernitur. Cum vero rursus proprium illud Patris, aut Spiritus dicimus, id innuimus, eo utrumque a Filio discerni, sive etiam potius per oppositum ab utroque Filium. Non ergo omnia, quæ duobus communia sunt, illa sunt et tribus communia. Multa enim comparuere nobis communia duobus, quæ et propria dicere duorum absurdum non reputatur. Cujus enim omnes participes non sunt, illud participantium proprium est. Et hoc non in Trinitate tantummodo, sed in reliquis aliis. Exempli gratia, proprium est humane nature facultas ridendi et commune omnibus hominibus ex æquo illud participantibus, sed et proprium uniuscujusque hominis cum aliis animantibus comparati. Hæc eadem sanctis quoque placuisse, cum necessaria judicentur, discite ex Nysseno, Sed, quemadmodum absque causa esse, dicente, solius Patris cum sit, Filio et Spiritui adaptari non potest, sic vice versa ex causa esse, quod est proprium Filii et Spiritus, in Patre reponi, alienum est a natura. Cum vero commune sit Filio et Spiritui non esse absque generatione, ne confusio circa subjectum consideretur, rursus est immistam differentiam, quæ in eorum proprietatibus est, invenire, ut et commune conservetur, et proprium non confundatur. Nam unigenitus Filius ex Patre a divinis Litteris tractatur, et huc usque oratio illius proprietatem sistit. Spiritus vero sanctus et ex Patre dicitur, et Filii esse confirmatur. « Si quis enim Spiritum Christi non habet, inquit, hic ipsius non est. » Igitur Spiritus, qui ex Deo est, et Christi Spiritus est. Filius vero ex Deo existens, Spiritus neque est, neque dicitur. Nec contra vertitur relationum ista series. Attento animo accuratoque considera primum quidem, hujus enim gratia libenter in hoc dicto versatus sum, sanctum proprietatem Spiritus dicere non ex solo Patre esse, quemadmodum et Filium, sed esse etiam ipsius Filii, et relationem hanc non contraverit. Quomodo igitur quispiam propter eandem naturam dictum intelligat? Deinceps commune Filio et Spiritui sancto ipsissimis verbis asserit, non existere absque principio; imo et proprium ipsorum ex causa esse. Et hæc quidem ad primum, quibus rursus sequitur, et ex Filio Spiritum esse. Sicut enim quod ingentum est, necessario generat, nisi præintelligatur sua hypostasi, pari modo quod est absque processione, necessario producit, nisi sua hypostasi præintelligatur. Præintelligitur vero Filius Spiritui, ut sancti tradunt. Præintelligitur ergo et generatio productioni. Idque si est, præintelligitur ergo et Filius antequam producat, habetque quod sit, non per modum processionis. Producit igitur. Quodsi non producit, vel quod per modum productionis ipse habet.

quod sit, non producit, aut quod non præintelligitur Spiritus hypostasi. Sed neutrum horum verum est, quoniam imo est implium, et fieri nequit. Producti ergo. Sed hæc forte ex subsequentiibus manifestius clarescent.

26. Ad secundum satis admiror, quomodo non percipiunt, qui dicunt, si daretur aliquid, quod uni non inesset, efficeret, ut aliquid deficeret illi, cui non inest. Quod tam non Spiritus solum, sed et Pater, et Filius Imperfecti essent. Multa enim numerata sunt a nobis, quæ duobus insunt, et tamen alteri desunt. Quibus nemo dixerit sequi, nisi theologiam Græcorum secutus, aliquam unam ex divinis personis imperfectam esse. Perfectum siquidem atque imperfectum non ex discernentibus, sed naturalibus colligitur. Quæ enim necessario naturæ insita sunt, illa si defuerint, imperfectam naturam efficiunt illius, cui non insunt. Verum quæ hypostases constituunt, et personas discernunt, nunquam imperfectum quidpiam efficiunt naturæ, cum naturas non discernant, sed circa naturam discernantur, ut theologica vox insonat. Ex discernentibus vero est producere. Non ergo imperfectum aliquid naturæ Spiritus inest, quod non producat; sed nec hypostasi. Secernitur enim sufficienter magis a Filio et Patre non producens, quam secerneretur a Filio, ex Filio non productus.

27. Verum hæc satis esse, si ad alium scriberem, viderentur. At enim tibi sublimiorem rem minime occultabo. Generat Filium Pater vere, et cum generat exhibet ipsi quæcumque habet, præter ea quæ confusionem inferunt, et quæ ante et post hypostasin intelliguntur, et rationi hypostasis adversantur. Quæcumque vero intelliguntur, nec adversantur, non tantum extra omnem confusionem sunt, sed et ordinem constituunt. Cum igitur divina natura semel illud absque principio esse habuerit, in Patris hypostasi, fieri non potuit, ut illud Filio communicaretur. Præintelligitur enim, adversaturque rationi Filii. Filius enim est, qui principium habet, non quod tempore mensuratur, sed id, quod est a Patre. Neque etiam fieri potest, ut vim generandi communicet, ne, ut tradit Basilus, in multitudinem innumeram excrescens nobis Trinitas, filios ex filiis generaret. Hujusce præterea causa est, quod generatio secundum principium et finem desumitur. Finem nuncupo, in quem progressio finit, principium, unde incipit, non interjecto tempore, sed cogitatione sola ipsius progressionis, quæ in generante ut principium est, ut finis vero in genito. Generatio itaque tanquam principium considerata, ut est in Patre præintelligitur fini, qui in ea est; ideoque præconsiderata Filii hypostasi, non potest illi inesse. Etenim nihil ex his quæ personis in divina Trinitate insunt, præintelligitur hypostasi, in qua est. Ne scilicet unum ex his duobus subsequatur, aut ante et post intelligi unum et idem, et ex seipso esse; aut multitudi-

A Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως ἐκ τῶν ἐπομένων ἔσται σαφέστερα.

κς'. Πρὸς δὲ τὸ δεύτερον θαυμάζω, πῶς οὐ συνορῶσιν οἱ λέγοντες, Ὡς εἰ δοθῇ τι μὴ προσὸν τῷ ἐνὶ, ποιήσειεν ἄλλείπειν τι τῷ ἢ μὴ πρόσσειν, ὅτι οὐ τὸ Πνεῦμα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς ἀτελεῖς. Πολλὰ γὰρ ἀνεφάνη ἡμῖν ἐναῖναι τοῖς δυοῖν, μὴ προσόντα τῷ ἐνὶ· ἐξ ὧν οὐδεὶς λέγει ἐπισθαι, εἰ μὴ που κατὰ Γραικοὺς εἶη τὴν Θεολογίαν, ἀτελεῖς εἶναι τι τῶν Θεῶν προσώπων. Τὸ γὰρ ἀτελεῖς καὶ τέλειον οὐ τοῖς διακριτικοῖς, ἀλλὰ τοῖς φυσικοῖς θεωροῦμεν. Ἄ μὲν γὰρ ἀνάγκη προσεῖναι τῇ φύσει, ταῦτα μὴ ὄντα ἀτελεῖς ποιεῖ τὴν φύσιν τῷ ἢ μὴ πρόσσειν· τὰ δὲ ὑποστατικὰ ταῦτα καὶ διακριτικὰ οὐκ ἂν ποτε ἀτελεῖς τι ποιήσοι τῇ φύσει, μὴ ἀφορίζοντα φύσεις, ἀλλὰ περὶ τὴν φύσιν ἀφορίζόμενα κατὰ τὴν Θεολόγον φωνήν. Τῶν διακριτικῶν δὲ τὸ προβάλλειν· οὐκ ἄρα ἐλλειπὲς τι προσίσται τῇ φύσει τοῦ Πνεύματος τῷ μὴ προβάλλειν, ἀλλ' οὐδὲ τῇ ὑποστάσει. Διακρίνεται γὰρ ἀρκούντως μᾶλλον Υἱοῦ καὶ Πατρὸς μὴ προβάλλον, ἢ μὴ· ἐξ Υἱοῦ προβάλλόμενον τοῦ Υἱοῦ.

κς'. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀρκούντως ἂν εἶχε πρὸς ἄλλον μοι γράφοντι· σὲ δὲ καὶ ὑψηλότερον οὐκ ἀποκρύφομαι. Γεννᾷ ὁ Πατήρ τὸν Υἱὸν ἀληθῶς, καὶ ἐν τῷ γεννᾷ δίδωσιν αὐτῷ πάντα ὅσα ἔχει, πλην τῶν σύγχυσιν, τὰ τε προθεωρούμενα τῆς ὑποστάσεως, καὶ τὰ ἐπιθεωρούμενα, ἐναντία δὲ τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως. Ὅσα δὲ ἐπιθεωρεῖται μὲν, οὐκ ἐναντιοῦται δὲ οὐ μόνον σύγχυσεως πάσης ἐκτός, ἀλλὰ καὶ συστατικὰ τάξεως. Ἐπειδὴ οὖν τὸ ἀναρχὸν ἀπαξ ἔσχεν ἡ θεία φύσις ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς ὑποστάσει, ἀδύνατον ἦν τοῦτο κοινωνῆσαι τῷ Υἱῷ. Προθεωρεῖται γὰρ, καὶ ἐναντίον τῷ λόγῳ τῷ υἱικῷ. Υἱὸς γὰρ ὁ ἔχων ἀρχὴν, οὐ τὴν ἐν χρόνῳ, λέγω, ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἀλλ' οὕτε μὴν τὸ γεννᾷν δυνατόν αὐτῷ κοινωνῆσαι, ἵνα μὴ, ὡς φησὶ Βασίλειος, πλήθος ἀπειρον ἀποκαταστῇ ἡμῖν ἡ Τριάς, υἱὸς ἐξ υἱῶν γεννηῶσα. Αἴτιον δὲ καὶ τούτου, ὅτι ἡ γέννησις κατὰ τε ἀρχὴν καὶ πέρας λαμβάνεται. Λέγω δὲ πέρας, εἰς ὃ ἀποπερατοῦται ἡ πρόοδος, ἀρχὴν δὲ ἐξ οὗ ἀρχεται, οὐ μεσιτεύοντος χρόνου, ἀλλ' ἐπινοεῖται μόνη τῆς αὐτῆς πρόοδος, ἐν μὲν τῷ γεννῶντι ὡς ἀρχῆς ὕψεως, ὡς πέρας δὲ ἐν τῷ γεννωμένῳ. Ἡ γέννησις γοῦν ὡς ἀρχὴ θεωρουμένη, καθὼ ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ, προθεωρεῖται τοῦ ἐν αὐτῇ πέρατος. Καὶ τούτου χάριν προνοουμένη τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως οὐ δύναται προσεῖναι αὐτῷ. Οὐδὲν γὰρ τῶν τινι τῶν προσώπων ἐν τῇ θεῇ Τριάδι προσόντων προθεωρεῖται τῆς ἢ ἐνεστὶν ὑποστάσεως· ἵνα μὴ δυοῖν θάτερον, ἢ προθεωρεῖται, τὸ αὐτὸ ἅμα καὶ ἐπιθεωρεῖται, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἢ, ἢ πλῆθος υἱῶν σχῶμεν. Οὐ γεννᾷ ἄρα ὁ Υἱὸς. Προβάλλει δὲ καὶ ὁ λόγος κατὰ τὸ ἀκόλουθον οὕτως. Προβάλλει ὁ Πατήρ τὸ Πνεῦμα,

καὶ ἐν τῷ προβάλλειν κοινωνεῖ αὐτῷ πάντα τα μὴ
 προθεωρούμενα τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως, καὶ διὰ
 τοῦτο οὐ δυνατὸν κοινωνεῖν αὐτῷ τὸ προβάλλειν, ἢ
 τὸ γεννᾶν, ὡσπερ οὐδὲ τῷ Υἱῷ τὸ γεννᾶν. Προθεω-
 ρεῖται γὰρ ταῦτα ἐν τῷ Πατρὶ. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ γεν-
 νᾶσθαι, ἕπερ πέρας ἐλέγετο τῆς γεννήσεως, προα-
 ἔσται τῷ Πνεύματι. Προθεωρεῖται γὰρ ἡ τοῦ Υἱοῦ
 ὑπόστασις τῆς τοῦ Πνεύματος. Τὸ μέντοι προβάλ-
 λειν οὐ προθεωρούμενον τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως,
 καὶ οὐκ ἐναντὶον λόγῳ τινὶ ὑποστάσεως. Οὔτε γὰρ
 ὁ Πατὴρ διὰ ταῦτα Υἱὸς, ἢ πρόβλημα, οὔτε ὁ Υἱὸς
 εἰς Πατέρα μεταπίπτει, οὔτε τὸ Πνεῦμα ἐξίσταται
 τῶν ἰδίων αὐτοῦ. Μηδεμίαν οὖν ἐπισηφόνον σύγχυ-
 σιν τὸ προβάλλειν, τοῦναντίον δ' ἅπαν, εἰ τῷ Υἱῷ
 πρόσεται, καὶ τὴν τάξιν συντηροῦν, καὶ τὴν τῆς
 Τριάδος ἀκατάλληλον σχέσιν, κοινωνήσῃ πάντως
 τοῦτο τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ. Καὶ οὕτως ἔσται τὸ Πνεῦμα
 καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐκ ἐλλιπές τὸ Πνεῦμα μὴ προ-
 βάλλον, ὡσπερ οὐδὲ ὁ Υἱὸς μὴ γεννῶν. Μᾶλλον γὰρ
 προβάλλον ἦν ἂν ἐλλιπές. Ἢ γὰρ εἰ αὐτὸ προῦθαλεν
 ἂν, ἕπερ ἀδύνατον, ἢ ἄλλο, καὶ οὕτως εἰς ἄπειρον
 ἡμῖν ἐξήκει ὁ λόγος, ἕπερ οὐ τελειότητος καὶ αὐτὸς
 εἴποις ἂν.

κη'. Εἰ δὲ λέγεις ὅτι προθεωρεῖται τὸ αἰτιον τοῦ
 αἰτιατοῦ· αἰτιατὸς δὲ ὁ Υἱός· τὸ δὲ προβάλλειν τῆς
 αἰτίας· προθεωρεῖται ἄρα τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστά-
 σεως· οὐ κοινωνήσῃ ἄρα τοῦτο τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ ὡς
 προθεωρούμενον τοῦ Υἱοῦ, καὶ σύγχυσιν εἰσάγων,
 εἰ δοθεῖν αὐτῷ. Σηφιστικὸς ὁ λόγος. Προθεωρεῖται
 γὰρ ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ τῷ αἰτίῳ, οὐ τῷ κατ' ἐκπό-
 ρευσιν. Ἄλλοι δὲ τρόπος ὑπάρξεως οὗτος. Τῷ δὲ
 κατ' ἐκπόρευσιν καὶ προβολῆν αἰτίῳ οὔτε ἐπιθεω-
 ρεῖται ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ. Οὐδέτερος γὰρ τούτων
 πρὸς τὸν ἕτερον· ὡς ἀρχὴ ἢ πέρας ταυτησὶ τῆς
 προόδου, ἵνα μὴ πάντως Πνεῦμα τούτων ἔσται ὁ
 ἕτερος. Τὸ μέντοι προβάλλεσθαι ἀμφοτέρων ἐπι-
 θεωρεῖται. Ἀμφω γὰρ προθεωροῦνται τῆς τοῦ
 Πνεύματος ὑποστάσεως, φησὶν ὁ Νύσσης, καὶ διὰ
 τοῦτο ἐξ ἀμφοῖν τὸ Πνεῦμα. Εἰ δ' οὐκ ἐξ ἀμφοῖν, οὐ
 προθεωροῦνται ἀμφω. Προθεωροῦνται δὲ ἐξ ἀμφοῖν
 ἄρα. Εἰ δὲ πάλιν λέγεις, ὅτι ἡ ἐν τῷ Πατρὶ θεότης
 προθεωρεῖται τῆς ἐν τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι, καὶ
 ὁμοῦ κοινωνεῖ ταύτην τοῖς ἀπ' αὐτοῦ ὁ Πατὴρ·
 δόξεις μὲν ἴσως λέγειν τι τοῖς ἀμυήτοις, οὐδὲν δ' ἐπι-
 φέρεις τῇ ἀληθείᾳ. Ἢ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ θεότης, ἢ
 θεότης, οὐ προθεωρεῖται τῆς τοῦ Υἱοῦ, ἢ αὐτῆ οὔσα
 κατὰ πάντα, καὶ μηδεμισσοῦν σχέσεως ἀναμέσον
 θεωρουμένης. Ἄλλὰ προθεωρεῖται μὲν ἡ ἐν τῷ
 Πατρὶ θεότης, ἢ γεννᾶ, ἐπιθεωρεῖται δὲ ἐν τῷ Υἱῷ,
 ἢ γεννᾶται. Εἰ δὲ προστιθείης, ὅτι ταῦτα οὐδεὶς
 εἶπε τῶν θεολόγων, δεῖν δὲ τὰς προτάσεις· ἢ ἐκ τῶν
 θεολογικῶν ρητῶν λαμβάνεσθαι, ἢ ἐκείθεν ἔπεσθαι
 τοῖς συλλογιζομένοις· θαυμάζω, πῶς οὐ βλέπεις ἐκ
 τῶν διδασκάλων ταῦτα ληφθῆναι. Πάντες γὰρ, ὡς
 εἶπεν, προθεωρεῖσθαι τὴν τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασιν φασὶ
 τῆς τοῦ Πνεύματος. Ἄλλ' οἶδα ὅτι τοῦτο δώσεις καὶ
 ἄκων. Ἦν δὲ λέγουσαν πρότασιν, ὅτι τὰ προθεω-

A nem Filiorum admittore. Non generat ergo Filius,
 verum producit, et ratio consentanea et conse-
 quens est. Producit Pater Spiritum, et cum pro-
 ducit, communicat illi omnia quæ non præintelli-
 guntur illius hypostasi, proptereaque fieri nequ't,
 ut ipsi vim producendi aut generandi impertiatur,
 quemadmodum neque Filio generandi : namque
 hæc in Patre præintelliguntur. Sed neque gene-
 rari, quod finis generationis dicebatur, Spiritui
 inerit. Præintelligitur siquidem hypostasis Filii
 hypostasi Spiritus. Verum producere cum non
 præintelligatur Filii hypostasi, neque ratione hy-
 postasis adversetur. Neque enim propterea Pater
 Filius, aut productio est, neque Filius in Patrem
 prolabitur, neque Spiritus ex suis propriis excedit.
 Cum itaque nullam confusionem generet produ-
 cere, imo totum oppositum, si Filio inest, et ordi-
 nem servet, et Triadis mutuam relationem, illud
 prorsus Filio Pater communicabit. Et sic esset
 Spiritus et Filii, et non imperfectus, quod non
 producat, sicuti neque Filius, quod non generet.
 Imo si produceret, esset imperfectus; nam vel
 seipsum ipso produceret, quod fieri nequit, vel
 alium, et sic in infinitum produceretur progressio,
 quod non esse perfectionis, tute etiam diceres.

28. Si dicas, causam præintelligi effectui; ef-
 fectus vero Filius, et producere causæ cet. Præin-
 telligitur ergo hypostasi Filii. Non communicabit er-
 go illud Filio Pater, cum præintelligatur Filio, et
 confusionem inducat, si ipsi communicaretur. Ratio
 ista ex penu sophistarum est. Præintelligitur enim
 Pater Filio causa non ea quæ est secundum proces-
 sionem; namque hic modus alius existentie est;
 causa vero, quæ secundum processionem et pro-
 ductionem est, neque ante neque post intelligitur
 Pater Filio. Nemo enim ex ipsis erga alium aut vel-
 uti principium, aut veluti finis est hujuscemodi
 progressus: ne prorsus unus ex his Spiritus sit.
 Produci vero post utrumque intelligitur. Uterque
 namque præintelligitur Spiritus hypostasi, ut Nys-
 senus asserit, proptereaque ab utroque Spiritus.
 Quodsi non ab utroque, non ambo præintelligun-
 tur. Sed præintelliguntur, ex utroque igitur. Quod-
 si rursus dicas deitatem, quæ in Patre est, præin-
 telligi illi quæ est in Filio et in Spiritu, et nihilo-
 minus eam communicare Patrem his quæ ex se
 sunt, videberis quidem aliquid dicere rerum harum
 inexpertis: sed ut vere sciear, nihil solidi affors.
 Deitas enim, quæ in Patre est, qua deitas est, non
 præintelligitur illi, quæ in Filio est, cum eadem
 sit secundum omnia, nullaquo relatio interjiciatur.
 Sed præintelligitur quidem, quæ in Patre est, dei-
 tas, qua generat, postremum intelligitur in Filio,
 qua generatur. Quodsi addas hæc a nullo dictata
 fuisse theologo, et propositiones assumendas esse
 aut ex theologiceis, quæ expresse eas enuntiant,
 aut ex consequentibus argumento demonstrativo
 elicitis, miror equidem tibi non innotescero ea ex
 doctoribus esse accepta. Nam omnes, ut iam dicam,

Filiū hypostasim hypostasi Spiritus præintelligi prædicant. Sed bene novi te etiam nolentem hoc concessurum. Propositionem vero, quæ asserat, præintelleccta alicujus hypostasi non inesse hypostasi, quæ postea intelligitur, negabisne tu, sodes? Sed recidemus ex Triade, si contrarium concedatur. Nil itaque deest Spiritui ex Filio existenti, quod et Nyssenus plerisque in locis aperte pronuntiat. Et potissimum Oratione adversus Macedonianos: *In quibus enim, ait, quæ secundum bonum operatio est, nullam diminutionem aut immutationem habet, quomodo rationi consentaneum fuerit, ordinem, qui ex numero oritur, immutationis alienjus, aut secundam naturam immutationis signum esse existimare? Quemadmodum si quis in tribus lampadibus subdivisam flammam conspiciens; causam vero tertii luminis supponamus esse primam flammam, ex communicatione cum medio extremum inflammantem, postmodum astrueret, in prima flamma abundare calorem; eam vero quæ subsequitur, immutari, et paulatim imminki; tertiam nec ignem amplius censendum esse, licet æqua ratione adurat et splendent, omniaque ignis operetur.* Audis apud se eum non esse, qui ob hæc aliquid defecti inesse Spiritui opinatur? Tu vero præter hæc omnia et illud adnotato, primam flammam extremum inflammantem ex communicatione cum medio, tertie causam esse. At ista communicatio non est neque veluti ex canale, neque localis: imo neque nudis relationibus tuis poterit Nilus locum communicari. Est ergo Spiritus natura per Filium; per medium enim, sive Filiū hypostasim Pater producit Spiritum sanctum, neque ideo manens Spiritus fuerit. Credant itaque Græci Dei Ecclesiae, nec audiant Nilum dicentem: *Præintelligi Filium Spiritui, si Patrem primum nominaveris, rursumque Spiritum Filio, si productorem antea protuleris.* Mi homo, si id esset, impium non esset, Filii et Spiritus ordinem immutare, planeque mentiretur Basiliius, neque adnecteret primum per medium flammæ tertie ex communicatione. Tu autem si in hæc asseverans, omnia impie confundis. Et hæc quidem de hoc satis sint. Multaque tu interim ex his principiis elicies.

29. Undenam vero Græcis in mentem venit argumentari, duo ita loca principia introducere? cum Basiliius fateatur, *Quod per Filium est, in primam causam refertur.* Quomodo ergo duo Spiritus principia sunt? Quando vero per Filium omnia creata esse dicuntur, et in Spiritu, objiciamus nos quoque Græcis similia, aut a tribus omnia creata sunt, aut ab uno? Ut ab uno dicent Deo. Non alio modo tibi et ipse respondeo, veluti ab uno Deo Patre et Filio Spiritum sanctum esse. Sed inferes: Erit ergo et ex seipso, cum etiam Deus sit ipse Spiritus. Quid porro? Annon generatur Filius ex Patre tanquam ab uno Deo, Deus et ipse existens? Generatur ergo, ut tua oratio dictare videtur, et ex seipso. Nullo modo id dicere, sat scio. Propter quid?

A ρούμενα τῆς τινος ὑποστάσεως οὐ πρόσσει τῆ ἐπινοουμένη ὑποστάσει, ταύτην ἀρνήση; Ἄλλ' ἐκπεσοῦμεθα τῆς Τριάδος, εἰ δοθῆ τὸ ἀντιφάσκον. Οὐκ ἐλλείπει ἄρα τι τῷ Πνεύματι ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὄντι. Ὅπερ καὶ ὁ Νύσσης κηρύττει πολλαχοῦ. Οὐχ ἤκιστα δὲ καὶ ἐν τῷ κατὰ Μακεδονιανῶν λόγῳ. Ἐφ' ὧν γὰρ, φησὶν, ἡ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐνέργεια οὐδεμίαν ἐλάττωσιν, ἢ παραλλαγὴν ἔχει, πῶς ἐστὶν εὐλογον τὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τάξιν ἐλαττώσεως τινος τῆς κατὰ φύσιν παραλλαγῆς ὄσεσθαι σημεῖον εἶναι; Ὡς περ ἂν εἰ τις ἐν τρισὶ λαμπάσι διηρημένην βλέπων τὴν φλόγα, αἰτίαν δὲ τοῦ τρίτου φωτὸς ὑποδάμεθαι εἶναι τὴν πρώτην φλόγα, ἐκ διαδόσεως διὰ τοῦ μέσου τὸ ἄκρον ἐξάψασαν, ἐπιτετα κατισκευάζειν ἐν τῇ πρώτῃ φλόγῃ τὴν θερμότητα, τῇ δὲ ἐφεξῆς ὑποθετικῆναι, καὶ πρὸς ἐλαττον ἔχειν τὴν παραλλαγὴν τὴν δὲ τρίτην μηδὲ πῦρ ἐτι λέγεσθαι, κἂν παραπλησίως καὶ φάινῃ, καὶ πάντα τοῦ πυρὸς ἐργάζηται. Ἀκούεις, ὡς μωρὸς ὁ ἐλλιπὲς τι διὰ ταῦτα προτείνει νομίζων τῷ Πνεύματι; Σὺ δὲ μοι κάκεινο ἐν τούτοις σημειοῦ, ὅτι τὴν πρώτην φλόγα τὸ ἄκρον ἐξάψασαν ἐκ διαδόσεως διὰ τοῦ μέσου αἰτίαν τῆς τρίτης λέγει. Ἡ δὲ διάδοσις αὐτῆ οὐκ ἐστὶν ὡς διὰ σωλήνος, οὐδὲ τοπικῆ, οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ τὰς ψ:λαῖς ἀναφορᾶς δυνήσεται ὁ σὸς Νεῖλος τόπον ἐξευρεῖν. Ἔστιν ἄρα φύσει τὸ Πνεῦμα δι' Υἱοῦ, διὰ τοῦ μέσου γὰρ, ἦτοι τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως προβάλλει ὁ Πατήρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐκ ἐλλιπὲς κατὰ τι τὸ Πνεῦμα διὰ ταῦτα. Πειθέσθωσαν τοιγαροῦν οἱ Γραικοὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἀκουέτωσαν Νεῖλου λέγοντος, *Προθεωρεῖσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος, εἰ Πατέρα τὸ πρῶτον καλέσειας, καὶ πάλιν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, εἰ προδολεα ὀνομάσης τὸ πρῶτον.* Ἀνθρώπε, εἰ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἦν ἀσεβὲς ἐναλλάττειν τὴν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τάξιν, καὶ ἦν ἂν τῶν ψευδομένων Βασιλείος, οὐδ' ἐξῆπτε διὰ τοῦ μέσου τὸ πρῶτον τὴν τρίτην φλόγα ἐκ διαδόσεως. Σὺ δὲ ταῦτα λέγων, πάντα συγγείεις, καὶ ἀσεβεῖς. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτου· πολλὰ δ' ἂν εὐρήσεις σὺ ἐκ τούτων τῶν ἀρχῶν.

D κθ'. Ἐκεῖνο δὲ πόθεν ἐπὶ πλοε συλλογιζέσθαι τοῖς Γραικοῖς, ὅτι διαρχία προσθεύεται Ἰταλοῖς; Τὸ γὰρ δι' Υἱοῦ, φησὶ Βασιλείος, εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. Πῶς οὖν ἀρχαὶ δύο τοῦ Πνεύματος; Ἐπεὶ δὲ δι' Υἱοῦ τὰ πάντα ἐκτίσθαι φαμέν, ἀλλὰ καὶ ἐν Πνεύματι, λεγέσθω καὶ ἡμῖν πρὸς τοὺς Γραικοὺς τὰ ὅμοια, ἢ ὡς ἀπὸ τριῶν ἐκτίσσε τὰ σύμπαντα, ἢ ὡς ἀπὸ ἐνός; Ὡς ἀπὸ ἐνός φησὶ Θεοῦ. Οὕτω σοι καὶ γὰρ λέγω, ὅτι ὡς ἀπὸ ἐνός Θεοῦ Πατὴρ καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄλλ' εἴποις, ὅτι ἔσται ἄρα καὶ ἐξ ἑαυτοῦ Θεός ὃν τὸ Πνεῦμα. Τί θα!; Οὐ γεννᾶται ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς ἀπὸ ἐνός Θεοῦ, Θεός δὲ καὶ αὐτός; Γεννᾶται ἄρα κατὰ γε τὸν σὺν λόγον καὶ ἐξ ἑαυτοῦ. Οὐδαμῶς φησὶς, οἷδα καλῶς. Διατί; Διότι ἢ ἐν τῷ Πατρὶ θεότης, οὐχ

ἢ θεότης, Πατήρ ἐστιν, ἵνα γεννήσῃ καὶ ὁ Υἱός, ἀλλ' ἢ γεννᾷ, ἔστι Πατήρ. Ὁμοίως καὶ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, οὐχ ἢ Θεός προβάλλει, ἵνα προβάλλῃ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐαυτὸ Θεός ὢν, ἀλλ' εἰ προβάλλει προβαλεὺς εἷς. Λεγέσθω δὲ καὶ τοῦτο ἐναργέστερον. Τὸ Πνεῦμα διακρίνεται Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τῷ ἐκπορευτῶς εἶναι. Ἔχει δὲ τὴν ὑπαρξιν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, ὡς τοῖς ἁγίοις τεθειολόγηται, τῆς διὰ ὧσπερ καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως, καὶ τὴν αἰτίαν σημαίνουσης, καὶ εἰς τὸ πρῶτον ἀποπεμπούσης, ὡς εἴρηται. Τῷ δὲ τρεπτῷ καὶ ἀλλοιωτῷ διαφερούσης ἀπὸ τοῦ Πνεύματος τῆς κτίσεως, καὶ ὁμοίως οὐ δύο ἀρχαὶ τοῦ Πνεύματος, τοῦτο μὲν ὅτι εἰς τὸν Πατέρα ἀναφέρεται πᾶν τὸ τοῦ Μονογενοῦς, τοῦτο δὲ ὅτι ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός οὐ διακρίνονται τῇ ἐκπορεύσει. Οὐ δύο ἀρα κατὰ τὸ προβάλλειν, ἀλλ' εἷς. Ἐξ ὧν πάλιν ἔπεται τὸ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα. Οἷς γάρ τινα ἐν τῇ Τριάδι οὐ διακρίνεται, ταῦτα, εἰ μὴ σύγχυσιν εἰσάγει, κοινὰ τοῖς μὴ διακρινομένοις. Οὐ διακρίνονται δὲ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός τῇ ἐκπορεύσει. Κοινὸν ἔρα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ ἡ ἐκπόρευσις, ὡς ἀρχή, εἰ μὴ εἰσάγει σύγχυσιν. Οὐκ εἰσάγει δὲ, ἀλλὰ μάλλον καὶ τάξεως συντηρητικόν. Κοινὸν ἔρα, ἀλλ' οὐκ αἰ προτάσεις. Ἐν γὰρ τῇ θεῷ φύσει ἐνότης πάντων ἀνωτέρω θεωρεῖται, ἣν διακρίναι οὐ θεμιτὸν, εἰ μὴ τῶν ὑποστάσεις διακρίνειν παραδειδομένοις. Ὁ γοῦν Πατήρ καὶ ὁ Υἱός ἐν εἰσι κατὰ πάντα θεότητι, δυνάμει, ἁγιασμῷ, ἦτινι ἐν εἰσι. Διακρίνονται δὲ, ὅτι ὁ μὲν ἀγέννητος, καὶ γεννῶν τὸν Υἱόν, ὁ δὲ γεννητὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς. Ἐκπορεύσει δὲ ἦτοι τῷ τρόπῳ, ἢ τὸ Πνεῦμα ἔχει τὸ εἶναι, οὐδέ τις εἰπέ ποτε. Οὐδὲ γὰρ εἰπεῖν θεμιτὸν, ὡς ταύτη δὴ τῇ ἐκπορεύσει ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ, ἢ ὁ Υἱός τοῦ Πατρὸς διακρίνεται. Οἷς δὲ τινα ἐν τῇ Τριάδι οὐ διακρίνεται, τοῦτοις ἐνοῦται. Ἀνάγκη ἀρα πᾶσα ἐν τῷ προβάλλειν ἐν εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ οὐκ ἐκ προβάλλων εἷς, καὶ προβολὴ μία διὰ τοῦτο, καὶ προβαλεὺς εἷς, καὶ πρόβλημα ἐν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξ ἀμφῶν, ὡς ἀπὸ ἐνός, μιᾶ προβολῆς. Ὅπερ ἐν ὁ, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τῇ θεότητι, διακρινόμενον δὲ τῇ προβολῇ, οὐ προβαλεῖ ἐαυτό. Ἐὰν γὰρ τις διακρίνεται, κατὰ τοῦτο ἐν εἶναι μετ' αὐτοῦ ἀδύνατον. Συνάγει γὰρ τὴν ἀντίφασιν. Οὐτε μὴν ἄλλο προβαλεῖ Πνεῦμα προθεωρουμένης τῆς προβολῆς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Οὐκ ἀρα διαρχία, οὐτε μὴν πολυαρχία πρεσβεύεται Ἰταλοῖς, οὐδ' ἔπεται τοῦτο τοῖς λόγοις αὐτῶν, τοῦναντίον δ' ἅπαν ἀποσβεῖται, καὶ εἰ τι ἀτοπον τοῖς Γραικῶν λόγοις ἐπισηφύεται.

Patre et Filio. Non ergo duo principia, nec multa ab

Italis importantur, neque id ex rationibus eorum subsequitur, imo totum oppositum refellitur, et quidquid absurdum ex Græcorum rationibus con-

A Quod deitas, quæ in Patre est, non qua deitas est, Pater est, ut et Filius generet, sed qua generat Pater est. Pari modo et Pater et Filius, non qua Deus producent, ut producat et Spiritus seipsum, cum Deus sit, sed qua producent productor unus est. Sed explicetur id manifestius. Spiritus discernitur a Patre et Filio, quod per processionem est. Habet vero suam existentiam ex Patre per Filium, quemadmodum a sanctis Patribus pronuntiatur, per præpositionem quemadmodum in creatione, et causam cannotante, et ad primum principium remittente, ut supra dictum est. Sed mutabili atque inconstantem creatura differt a Spiritu. Et nihilominus non sunt duo principia Spiritus, tum quod ad Patrem referatur, quidquid Unigeniti est, tum quod Pater et Filius processionem non discernantur. Non sunt ergo duo in producendo, sed unus; ob quæ iterum sequitur, et ex Filio esse Spiritum. Quibus enim aliqua in Trinitate non discernantur, ea si confusionem non inferunt, communia sunt his quæ non discernantur. Non discernantur vero Pater et Filius processionem. Communis ergo est Patri et Filio processio veluti principium, si confusionem non inferit; at non inferit, imo et ordinem ipsum conservat. Igitur communis est. Et veræ sunt propositiones; in divina siquidem natura unitas omnium suprema consideratur, quam discernere nefas est, nisi id agant ea quibus hypostases discernere datum est. Pater enim et Filius unum sunt secundum omnia, deitate, potestate, sanctificatione, et quidquid aliud dixeris. Discernuntur vero, quod is quidem ingenuus, et generans Filium, hic vero genitus, et genitus a Patre. Verum processionem, sive modo quo Spiritus habet, quod sit, nemo unquam affirmavit. Neque enim fas est dicere, hac processionem vel Patrem a Filio, vel Filium a Patre discerni. Quibus vero aliqua in Trinitate non discernantur, illis uniantur. Quare omnino necessarium fuerit, cum producent, unum esse Patrem et Filium, et sic unus producens, et propterea productio una et unus productor; et productus unus Spiritus sanctus ab utroque tanquam ab uno, unica productione, qui unus cum sit cum Patre et Filio dei-

tato, discretum vero productionem non producat seipsum. Quo enim ab aliquo discernitur, fieri non potest, ut in hoc unum cum eo sit. Colligitur enim ex contradictione. Neque præterea alium Spiritum producat, cum productio præintelligatur in

50. Propterea nos vestigiis Patrum insistimus, credentium ordinem esse, et Filium Patris et Spiritus conjunctionem, per quem et Spiritus est. At vos, heu damna! Trinitatem ordine deperditis; et nunc quidem Patris et Spiritus Filium conjunctionem, nunc vero Spiritum Patris et Filii opinamini; adeo ut aliquando sit Spiritus ex Patre

per Filium, aliquando Filius ex productore per ipsum productum, turbantes ac miscentes omnia, et in nudas relationes credentes: et quem mens humana longe a rerum natura alienum nuda cogitatione ordinem comminiscitur, Trinitati adaptantes, et non verecundamini, res divinas pronuntiationis solius ordine agi existimare, et non potius per pronuntiationem res ipsas exprimi: tum dividentes una natura Deum in causam et effectum, non re ipsa subdividere. Considera porro omnem divinam hypostasim primum quidem a duabus reliquis simul separari proprietate aliqua, quæ per oppositionem et communiter duabus inhaeret, ut diximus, et relatione aliqua a reliquis discerni, non acquiescentem, communiter disjungi, ad vitandam prorsus in Trinitate confusionem, ut singulis personis sit alia proprietas ab ea quæ est in duabus, et alia ab ea quæ est in singulis, quorum secundum in iis quæ relationem habent, necessarium est. Primum enim Pater, quod absque principio est, discernitur a duobus, qui ex principio sunt: et generans Filium, et producens Spiritum, relatione generationis a Filio, productione a Spiritu discernitur. Pari modo et Filius quod genitus est, differt a duobus, qui non existant per generationem, a Patre, relatione generationis, quæ ex eo gignitur. Spiritus vero sanctus, quod procedat, a Patre Filioque simul discernitur. Proptereaque absque productione existere commune esse Patri et Filio videbatur: productione vero, qua a Patre procedit, differt a Patre. Hæc cum ita se habeant, Patris relatio ad ea quæ ex ipso sunt, et eorum quæ ex ipso sunt, erga Patrem salva etiam est apud Græcos. Filii vero et Spiritus nulla relatio reperitur, ita ut omnia ab ipsis perturbentur. Quemadmodum enim ingenitum, et genitum, et procedens cum sit unicuique proprium, a duobus aliis discernit: ita cum reperiatur relatio Patris erga ea quæ ex ipso sunt, eorum etiam, quæ ex ipso sunt erga Patrem: necessario quoque assignanda est relatio et eorum qui ex causa sunt, ut omni ex parte æque colligatur Trinitas, et proportio servetur: quam optime noscens Nyssemus, et illius, quod ex causa est, rursus aliam differentiam assignat, *Quod hoc quidem continue, hoc vero per illud, quod continue est, aliam ut et illam, ut causa in utroque sit, ne ordinis iacturam atque damnus faciamus, et unum principium conservetur, et salva atque integra omnia Trinitati relinquantur, relationibus ubique indivise divisæ, et natura conjunctæ, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.*

Α Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, ποτὶ δὲ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ προβολέως διὰ τοῦ προσλήματος, πάντα συγγέοντες, καὶ εἰς ψιλῆς ἀναφορᾶς πιστεύοντες; καὶ ἦν ὁ ἀνθρώπειος νοῦς οὐ προσοῦσαν τοῖς πράγμασι ψιλῆ ἐπινοίᾳ συντίθησι τάξιν, ταύτην ἐφαρμόττοντας τῇ Τριάδι. Εἶτα οὐκ αἰσχύνεσθε, τὰ θεῖα τῆ τῆς προφορᾶς τάξει φέρεσθαι οἰόμενοι, καὶ οὐ μᾶλλον δεῖν τὴν προφορὰν τοῖς πράγμασιν ἔπεσθαι. Εἶτα διαιροῦντες τὸν ἐν μιᾷ φύσει Θεὸν εἰς αἷτιον καὶ αἷτια τὸν οὐχ ὑποδιαίρειτε πράγματι. Σκόπει δὲ, ὅτι πᾶσα θεῖα ὑπέστασις πρῶτον μὲν ἰδιότητι τινι τοῖς δυοῖν ὁμοῦ διακρίνεται, ἥτις ἐξ ἀντιθέσεως καὶ κοινῆ εὐρίσκειται τοῖς δυοῖν, ὡς ἤδη λέλεκται, καὶ σχέσει τινὶ ἐκάστης τῶν λοιπῶν διακρίνεται, οὐκ ἀρκουμένη τῷ κοινῷ διαστασθαι, ἵνα παντελῶς πᾶσαν φύγη ἡ Τριάς σύγγυσιν, ὡτ' ἐνὶ ἐκάστῳ εἶναι τῶν πρωτῶτων ἄλλο ἰδιάζον πρὸς τὰ δύο, καὶ πρὸς ἕκαστον ἄλλο, ὧν τὸ δεύτερον ἀεὶ τῶν ἐν σχέσει εἶναι ἀναγκαῖον. Αὐτίκα γὰρ ὁ μὲν Πατήρ τῷ ἀνάρχῳ διακρίνεται τοῖν δυοῖν ἐξ ἀρχῆς ὄντων, γεννῶν δὲ τὸν Υἱόν, καὶ προσβάλλων τὸ Πνεῦμα τῇ μὲν σχέσει τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ, τῇ δὲ τῆς προβολῆς τοῦ Πνεύματος διακρίνεται. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Υἱὸς τῷ γεννητῶς εἶναι διενήνοχε τοῖν δυοῖν ἀγεννήτως ὄντων, τοῦ δὲ Πατρὸς τῇ σχέσει τῆς γεννήσεως, ἥ ἐξ αὐτοῦ γεννᾶται, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ ἐκπορευτῶς εἶναι, Υἱοῦ ὁμοῦ καὶ Πατρὸς διακρίνεται. Διὰ τοῦτο τὸ ἀνεκπορευτῶς εἶναι κοινὸν Υἱῷ καὶ Πατρὶ ἀνεφαίνετο. Τῇ προβολῇ δὲ, ἥ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευέται, διενήνοχε τοῦ Πατρὸς. Τούτων οὕτως ἔχόντων ἡ μὲν τοῦ Πατρὸς πρὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ σχέσεις, καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα σώζεται καὶ Γραϊκοῖς, Υἱοῦ δὲ καὶ Πνεύματος οὐδεμίαν σχέσιν εὐρίσκειται, ὅστε αὐτοῖς συγχέσθαι τὰ πάντα. Ὡς περ γὰρ τὸ ἀγεννητὸν, καὶ γεννητὸν, καὶ ἐκπορευτὸν ἴδιον ὄν ἕκαστον τοῖν δυοῖν διακρίνει, οὕτως εὐρίσκομένης σχέσεως τοῦ Πατρὸς πρὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ, καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα εὐρίσκεσθαι δεῖ σχέσιν, καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος, ἵνα πάντοθεν ἰσάκως σασφίγγηται ἡ Τριάς, καὶ ἡ ἀναλογία σώζηται, ἦν καλῶς ὁ Νύσσης εἰδῶς, καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας πάλιν εἶναι, φησὶν, ἄλλην διαφορὰν, ὅτι τὸ μὲν προσεχῶς, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς, ἄλλην ὡς ἐκαίτην, ἵνα τὸ κατ' αἰτίαν ἐν ἀμφοῖν ᾖ, καὶ οὕτω μήτε τὴν τάξιν ζητεῖν οἰώμεν, καὶ μοναρχία τηρεῖται, καὶ οὐδὲν ἐλλείπη τῇ Τριάδι ταῖς σχέσεσι πανταχόθεν ἀδιαιρέτως διαιρουμένη, καὶ τῇ φύσει ἐνομένη, ἥ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.